

Птахи

За ніч на третє грудня змінився напрямок вітру та настала зима. Досі трималася тепла і лагідна осінь. Жовтогаряче листя не опало з дерев, а живопліт зоставався зеленим. Земля, зорана плугом, була масна.

Нат Гокен, інвалід війни, мав пенсію і не відпрацьовував на фермі повного робочого тижня — лише три дні. Діставав легшу роботу: огороджувати, покривати дах, лагодити господарські будівлі.

Хоча він був людина сімейна — жінка, діти, — завжди тримався самотою і любив працювати наодинці. Йому подобалося підправляти насип, ремонтувати ворота на дальшому кінці півострова, де море з обох боків омивало територію ферми. Ополудні він перепочивав, їв м'ясний пиріг, який спекла йому дружина, та, сидячи на краю скелі, спостерігав за птахами. Осінь годилася для цього краще, ніж весна. Навесні птахи летіли вглиб країни; цілеспрямовано, з явним наміром; вони знали, куди їх тягло, ритм і ритуал їхнього життя не допускав затримок. Восени ті, що не відлітали за море, а залишалися зимувати, теж підпадали під владу цього інстинкту, але, оскільки не мали права на переліт, тамували його по-своєму. Їхні великі зграї збиралися на півострові, невтомні, невгамовні,

й витрачали всю свою енергію на рух; то вони кружляли, обертаючись на льоту, тоді сідали, щоб попастися на масній свіжозораній ріллі, але навіть клювали наче знехотя, не через голод. Тоді неспокій знову гнав їх у небеса.

Чорні та білі, галки та чайки, об'єднані в чудну спілку, шукали якогось звільнення, але ніяк не могли вдовольнитися. Зграї шпаків, шурхочучи, мов шовк, перелітали на свіже місце годівлі, гнані тією ж потребою пересуватися, а дрібніші птахи, зяблики й жайворонки, кидалися від дерев до живоплоту, наче хтось їх гнав.

Нат придивлявся до них, а ще спостерігав за морськими птахами. Вони чекали припливу внизу, в бухті. Мали більше терпіння. Кулики-сороки, коловодники, піщанки та кроншнепи вичікували на крайці води, доки ліниве море засмоктувало суходіл, а потім відступало, залишаючи оголеною смугу морських водоростей і перемішану ріль, — тоді морські птахи зривалися і бігли на пляж. Їх захоплював той самий імпульс польоту. З криком, свистом, гомоном вони черкали об гладеньку морську поверхню, покидаючи берег. Вперед, швидше, геть звідси — але куди й навіщо? Неспокійний порив осені, даремний, сумний, зачаровував їх, і вони мусили збиратися в зграї, кружляти, кричати, мусили вилити себе в русі, перш ніж настане зима.

«Можливо, — міркував Нат, жуючи свого пирога на краю скелі, — звістка приходить до птахів восени — як попередження. Наближається зима. Багато з них загине. Птахи подібні до людей, що, боячись смерті, коли настає їхній час, кидаються в роботу чи безумство».

Сьогодні птахи поводитися неважче, ніж будь-коли наприкінці року; їхнє збудження було помітнішим, бо день видався тихий. Коли трактор на західному пагорбі залишав за собою сліди, їдучи то вгору, то вниз, і постать фермера видніла на сидінні, час від часу людина й машина на мить губилися у величезній хмарі птахів, що кружляли й кричали. Їх було набагато більше, ніж зазвичай, — Нат у цьому не сумнівався. Вони завжди літали за плугом восени, але не в таких великих зграях і не з таким шумом.

Нат зазначив це, коли закінчив огорожу на сьогодні.

— Так, — відповів фермер, — птахів більше, ніж звичайно, я це теж помітив. І такі вже нахабні деякі, навіть на трактор не зважають. Пополудні одна чи дві чайки пролетіли біля самісінької моєї голови — думав, скинуть шапку! Я тоді ледве бачив, що роблю: над головою птахи, а сонце сліпить очі. Думаю, що погода переміниться. Зима буде сувора. От птахи й непокояться.

Простуючи додому через поля і стежкою вниз

до свого котеджу, в останніх променях сонця Нат побачив, що птахи, як і раніше, збираються над західними пагорбами. Безвітре сіре море виглядало повним і спокійним. Смілки у живоплоті ще цвіли, повітря було м'яким. Але фермер мав рацію: вночі погода змінилася. Вікна Натової спальні дивилися на схід. Він прокинувся після другої і почув завивання в димарі. То був не шторм і не пориви південно-західного буревію, який приносить із собою дощ, а сухий і холодний східний вітер. Глухо звучав у комині та гримав незакріпленою дранкою на даху. Нат прислухався — чув, як море реве в бухті. Навіть повітря у маленькій спальні похолоднішало: протяг з-під дверей дув на ліжко. Нат закутався в ковдру, тісніше притулився до спини сплячої дружини, але заснути не зміг — з якимсь безпричинним острахом прислухався, що відбувається.

Потім почув стукіт у вікно. На їхніх стінах не було витких рослин, які могли вивільнитися і дряпати панелі. Він слухав — а постукування тривало, дратуючи своїм звуком. Нат устав із ліжка та підійшов до вікна. Відчинив його — і тут щось мазнуло його руку, ткнувшись у пальці, дряпаючи шкіру. Тоді він помітив тріпотіння крил — і те щось полетіло через дах, зникнувши за котеджем.

То був птах, але він не міг сказати, який саме. Мабуть, вітер змусив його шукати притулку на

підвіконні.

Нат зачинив вікно і повернувся до ліжка, але, відчувши, що палець мокрий, запхнув його до рота. Птах подряпав його до крові. «Зляканий птах, — припустив Нат, — збився з пантелику, шукаючи сховку, і вдарився об мене в темряві». Ще раз умогся спати.

Незабаром постукування повернулося, цього разу сильніше, наполегливіше; тепер від звуку прокинулася його дружина і, повернувшись у ліжку, сказала:

— Глянь у вікно, Нате, щось деренчить.

— Я вже дивився, — відповів він, — це якийсь птах хоче потрапити всередину. Чи ти не чуєш вітру? Він дме зі сходу, жене птахів шукати сховку.

— Віджени його, — сказала вона. — Я не можу спати через цей шум.

Він удруге підійшов до вікна, і коли тепер відчинив його, на підвіконні був не один, а з півдюжини птахів; вони накинулись на нього, цілячи просто йому в обличчя.

Нат закричав, замахав руками, відганяючи їх; як і перший, ті злетіли понад дахом та зникли. Він швидко опустил раму і замкнув вікно на засувку.

— Ти чула? — вимовив. — Налетіли на мене. Намагалися очі виклювати.

Він стояв біля вікна, вдивляючись у темряву, і

нічого не бачив. Дружина щось спросоння пробурмотіла з ліжка.

— Я не вигадую, — сказав він, сердячись через її припущення. — Кажу тобі, птахи були на підвіконні й хотіли продертися сюди.

Раптом із кімнати через коридор, де спали діти, пролунав переляканий крик.

— Це Джилл, — сказала дружина, яка, прокинувшись од шуму, сіла в ліжку. — Іди до неї, глянь, що трапилось.

Нат запалив свічку, але коли він відчинив двері спальні, щоб перейти коридор, протяг задмухнув полум'я.

Пролунав другий нажаханий крик, цього разу обох дітей, і, спотикнувшись об поріг їхньої кімнати, Нат відчув, як у темряві повз нього лопотять крила. Вікно було широко розчахнуте, й крізь нього влітали птахи — спершу б'ючись об стелю та стіни, а тоді, збочивши посеред польоту, повертали до дітей у ліжках.

— Все гаразд, я тут, — крикнув Нат, і діти, репетуючи, кинулися до нього, доки у темряві птахи злітали, пірнали вниз і знову атакували.

— Що там, Нат, що трапилось? — озвалася дружина зі спальні, а він швидко виштовхав дітей за двері в коридор, замкнувши їх за ними і зоставшись у спальні з птахами сам.

Він схопив ковдру з найближчого ліжка і,

наче зброєю, замахав нею у повітрі навкруги себе. Почувся глухий стукіт тіл, тріпотіння крил, але вони ще не були переможені, бо знову й знову кидалися на приступ, клюючи його руки й голову; маленькі колючі дзьобики були гострі, наче зубці виделки. Ковдра стала для нього захистом, він обгорнув нею голову і, вже у цілковитій темряві, бив птахів голими руками. Не смів наблизитися до дверей і відчинити їх, щоб птахи не полетіли слідом за ним.

Не міг сказати, скільки часу борюкався з ними у п'їтьмі, але врешті відчув — лопотіння крил довкола нього послабшало, а там і припинилося. Крізь товсту ковдру помітив, що посвітлішало. Чекав, прислухався; не було чути жодного звуку, крім вередливого плачу когось із дітей із другої спальні. Тріпотіння і шелест крил стихли.

Нат відкинув ковдру з голови та роззирнувся навколо. Світло холодного сірого ранку заповнювало кімнату. Світанок і прочинене вікно вигнали живих птахів; мертві лежали на підлозі. Нат вражено і нажахано дивився на їхні тіла. Це все були маленькі птахи, жодної хоч трохи більшої; либонь, із п'ятдесят їх лежало на підлозі. Були то вільшанки, зяблики, горобці, синички, жайворонки, в'юрки — птахи, що, за законами природи, трималися власної зграї та власної території, тепер, об'єднавшись у запалі бою з іншими, розбилися об

стіни спальні або ж були вбиті його рукою. Деякі втратили пір'я у бою, на дзьобах інших була кров — його кров.

Відчуваючи нудоту, Нат підійшов до вікна і глянув на свій клаптик саду та поля за ним.

Було дуже холодно, і вся земля виглядала твердою, чорно замерзлою. Не білий іскристий мороз, що виблискує у сонячному промінні, а чорний мороз, принесений східним вітром. Море, тепер із черговим припливом ще буремніше, білоспінене та роздуте, люто билося об берег. Птахів не було й сліду. Жоден горобець не цвірінькав на садовій хвіртці, жоден ранній дрізд чи омелюх не клював черв'яків на траві. Жодного звуку, крім вітру й моря.

Нат зачинив вікно та двері маленької спальні й пішов через коридор до своєї. Його дружина сиділа в ліжку; одна дитина спала поруч із нею, а меншого, з перев'язаним обличчям, вона тримала на руках. Вікно було затягнуте шторами, свічки горіли. У жовтому світлі її лице виглядало грубо розмальованим. Похитала головою, просячи мовчати:

— Заснув, — шепнула, — аж тепер. Щось його поранило, мав кров у кутку ока. Джилл сказала, що це птахи. Казала, що прокинулася, а птахи були в кімнаті.

Дружина глянула на нього, шукаючи в його

обличчі підтвердження. Дивилася злякано і спантеличено, а він не хотів, щоб вона довідалася, — те, що сталося за цей час, перелякало та вразило і його самого.

— Там птахи, — сказав, — мертві, десятків зо п'ять. Вільшанки, кропив'янки, уся тутешня дрібнота. Наче здуріли через той східний вітер. — Сів на ліжку поруч із дружиною та взяв її за руку. — Це все погода, все через зимницю. Може, вони і не звідси. Може, загнало їх сюди зсередини краю.

— Але ж, Нате, — прошепотіла дружина, — погода лише цієї ночі перемінилася. Не було снігу, щоб їх вигнати. І не могли ще голодувати. У полях, отам, мають їжу.

— Це погода, — повторив Нат, — кажу тобі, погода.

Його обличчя було таке ж запале й змучене, як у неї. Якийсь час вони мовчки дивилися одне на одного.

— Піду вниз і приготую горнятко чаю, — сказав він.

Вигляд кухні заспокоїв його. Чашки й тарілки, акуратно складені в креденсі, стіл та стільці, жінчине в'язання на її плетеному кріслі, дитячі іграшки в кутку шафи.

Опустився навколішки, вигріб старе вугілля і запалив вогонь.

Палахкотіння трісок врівноважило, парування чайника і коричневий чайничок для заварки подарували почуття комфорту й безпеки. Він попив чаю, відніс дружині. Тоді помився у комірчині за кухнею і, взувши черевики, відчинив задні двері.

Небо було холодно-свинцевим, а коричневі пагорби, які вчора вилискували на сонці, нині здавалися темними й голими. Східний вітер, гострий, мов бритва, роздяг дерева, і листя, сухе й шелестке, здригалося та розліталося під його поривами. Нат черевиком потупав по землі. Вона замерзла намертво. Ще ніколи він не бачив такої стрімкої та наглої переміни. За одну ніч спустилася чорна зима.

Діти вже не спали. Джилл щебетала нагорі, а малий Джонні знову плакав. Нат почув жінчин голос, заспокійливий, утішний. От вони зійшли вниз. Він наготував для сім'ї сніданок, і почався звичайний день.

— Ти прогнав птахів? — спитала Джилл, яку заспокоїли кухня, день і сніданок.

— Так, вони вже забралися, — відповів Нат. — Це східний вітер їх пригнав. Вони злякалися і заблукали, шукали притулку.

— Вони хотіли нас поклювати, — сказала Джилл, — кинулися Джонні в очі.

— Це вони з переляку, — мовив Нат, — у темній спальні не знали, де вони.

— Хай би вони не прилітали знову, — сказала Джилл. — Може, коли ми їм накришимо на підвіконні, вони наїдяться і відлетять собі.

Доїла сніданок, а тоді пішла за пальтом, каптуриком, шкільними підручниками і ранцем. Нат нічого не сказав, але дружина глянула на нього через стіл. Вони порозумілися мовчки.

— Відведу її до автобуса, — промовив він. — Мені сьогодні на ферму не треба.

І, доки мала вмивалася в комірчині, сказав дружині:

— Тримай зачиненими всі вікна і двері теж, просто щоб бути певною. Я піду на ферму. Довідаюся, чи вони нічого вночі не чули.

Потім пішов із донькою вуличкою вгору. Здавалося, вона забула нічну пригоду. Виплигувала і пританцьовувала перед ним, ганялася за листям, її обличчя порум'янішало на морозі. У своєму каптурику вона була наче ельф.

— Буде сніг, татку? — спитала вона. — Вже так похолоднішало!

Він глянув на похмуре небо, відчув, як вітер шматує плечі.

— Ні, — сказав, — снігу не буде. Це чорна зима, не біла.

Весь цей час він шукав очима птахів: поглядав на живоплоти, на поля за ними, на лісок вище ферми, де звичайно збиралися граки й галки. Не

бачив жодного.

Інші діти чекали на автобусній зупинці, закутані, в каптуриках, як Джилл; їхні обличчя зблідли і зіщулились від холоду.

Джилл побігла до них, вистрибуючи:

— Тато каже, що снігу ще не буде, — гукнула вона, — це чорна зима.

Про птахів не сказала нічого. Почала штовхатися і борюкатися з іншою дівчинкою. Знизу котив автобус. Нат побачив, як вона всіла туди, а потім повернувся і пішов назад до ферми. У нього був неробочий день, але він хотів упевнитися, що все гаразд. Корівник Джим грюкав на подвір'ї.

— Господар близько? — спитав Нат.

— На базар поїхав, — відповів Джим. — Таж вівторок, не?

Потупав за ріг сараю. Не мав часу для Ната. Ната називали пихатим. Книжки читає, те-се. Нат і забув, що сьогодні вівторок, — з цього ясно, як вразили його події минулої ночі. Він підійшов до задніх дверей будинку ферми і почув, як місіс Трігт на кухні підспівує радіо.

— Ви вдома, місіс? — спитав Нат.

Вона підійшла до дверей, промениста, широкоплеча, добродушна жінка.

— Агов, містере Гокен, — сказала вона. — Не скажете, звідки взявся цей холод? З Росії чи що? Я ніколи не бачила, щоб так зразу похолодало. Щось

там відбувається, радіо казало. Десь за Полярним колом.

— Ми ще сьогодні радіо не вмикали, — відповів Нат. — Мали тяжку ніч.

— Діти похворіли?

— Ні.

Він не знав, як це пояснити. Тепер, у світлі дня, битва з птахами виглядала абсурдно. Намагався розповісти про все місіс Трігг, але бачив у її очах, що вона вважає його розповідь нічною марою.

— То це були справжні птахи? — сказала вона, усміхаючись. — Із пір'ям і все таке? Не такі, що привиджуються чоловікам у суботу під вечір, коли зачиняють паб?

— Місіс Трігг, — сказав він, — там п'ятдесят пташок — вільшанок, кропив'янок, інших — лежать на підлозі нашої дитячої спальні. Налетіли на мене, ледь не видряпали очей малому Джонні.

Місіс Трігг недовірливо глянула на нього.

— Ну добре, — відповіла вона. — Думаю, що це погода їх пригнала. Залетіли до спальні й не знали, де вони. Певно, здалеку птахи, може, якраз полярні.

— Ні, — сказав Нат, — звичайні птахи, щодня таких бачу.

— Цікава річ, — промовила місіс Трігг, — справді дивно. Вам варто все це описати і запитати

«Гардіан». Вони б якось це пояснили. Ну добре, мушу йти.

Вона кивнула, всміхнулась і пішла на кухню.

Нат, невдоволений, повернувся до воріт ферми. Якби ж не ці трупики на підлозі спальні, які йому доведеться ще зібрати і десь закопати, він і сам вважав би цю оповідь перебільшенням.

Джим стояв біля воріт.

— Не мали ви клопоту із птахами? — спитав

Нат.

— З якими птахами?

— Звалилися на нас минулої ночі.

Сила-силенна їх залетіла до дитячої спальні. Якись шалені.

— Так? — Щоб якась думка дійшла до Джима, потрібно було багато часу. — Ніколи я не чув про шалених птахів, — нарешті сказав він. — От ручні бувають. Я сам бачив, як вони прилітали до вікон за крихтами.

— Ну, ті минулонічні птахи не були ручними.

— Ні? Певно, змерзли. Голодні. Ви їм крихт накидайте.

Виглядало, що Джим зацікавлений не більше від місіс Трігг. Нат подумав, що так само було з повітряними нальотами під час війни. Ніхто в цьому кінці країни не знав, що бачили і перетерпіли люди в Плімуті. Щоб щось зрозуміти, треба його пережити. Він пішов доріжкою назад і переступив

через перелаз до котеджу. Застав дружину на кухні, з малим Джонні.

— Бачив когось? — спитала вона.

— Місіс Трігг і Джима, — відповів він. — Здається, вони мені не повірили. Хай там як, у них все гаразд.

— Ти б не міг прибрати птахів? — попросила дружина. — Не смію зайти туди без тебе, щоб застелити ліжка. Боюся.

— Тепер уже нічого боятися, — сказав Нат. — Вони ж мертві, так?

Він зайшов до кімнати з мішком і закинув туди стужавілі тільця, одне за одним. Атож, їх там було п'ятдесят, як є. Всі — звичайнісінькі птахи з живоплотів, жодної навіть завбільшки з дрозда. Мабуть, це переляк змусив їх так поводитися. Синички, кропив'янки — неймовірно, що їхні маленькі дзьобики з такою силою клювали вночі його обличчя та руки. Він забрав мішок до саду і постав перед новою проблемою: ґрунт надто тяжко було копати. Земля замерзла, а снігу не було. Нічого не було за ті кілька останніх годин, окрім східного вітру. Неприродно, дивно. Провісники погоди мали рацію: ця зміна мусить бути якось пов'язана з Полярним колом.

Здавалося, вітер пронизував його до кісток, доки він стояв із мішком, не знаючи, що робити. Бачив білі шапки піни на морі в затоці. Вирішив

віднести птахів на берег і поховати їх там.

Коли він дійшов до пляжу попід мисом, то ледве міг утриматися на ногах, так сильно задув вітер. Боляче було дихати, і його голі руки посиніли. Не пам'ятав такого холоду — навіть за найсуворіших зим, які міг згадати. Був відплив. Нат із хрускотом пройшов по гальці до м'якшого піску, а потім, ставши спиною до вітру, каблуком викопав яму. Збирався скинути туди птахів, але тільки-но відкрив мішка, як вітер підхопив їх, поніс, наче вони знову летіли, та розкидав вздовж берега. Розметав, мов пір'я, — тіла п'ятдесяти захололих пташок. Щось у цьому видиві було потворне. Йому не сподобалось, як вітер вирвав мертвих птахів у нього з рук.

— Коли почнеться приплив, їх змиє, — потішив він себе.

Глянув на море, придивляючись до гребенястих зеленавих бурунів-гривачів. Вони стійма вставали, закручувалися і знову опадали. Оскільки ж це був відплив, ревіння долинало здалеку і видавалося слабшим, ніж під час припливу.

Тоді він побачив їх. Чайки. Гойдалися на морських хвилях.

Те, що йому на перший погляд здалося білими шапками піни, насправді були чайки. Сотні, тисячі, десятки тисяч... Здіймалися й опускалися разом із

морськими хвилями, головами до вітру, наче могутній флот, що стоїть на якорі, чекаючи, поки підніметься вода. На схід, на захід — усюди чайки. Скільки сягало око, в щільному строю, шеренга за шеренгою. Якби море було спокійним, вони покрили б затоку, наче біла хмара: голова при голові, тіло до тіла. От тільки східний вітер, здіймаючи гривачі, заховав їх від берега.

Нат повернувся і пішов з пляжу, підіймаючись додому крутою стежкою. Хтось мусить про це знати. Комусь треба розповісти. Щось відбувається, незрозуміло лише, через погоду чи східний вітер. Питав себе, чи не слід піти до телефонної будки на зупинці та подзвонити в поліцію. Але що вони зроблять? Що взагалі можна зробити? Десятки тисяч чайок гойдаються в затоці на морських хвилях, чи то через шторм, чи то через голод. Поліція вирішить, що він божевільний або п'яний, або ж спокійно сприйме його повідомлення. «Дякуємо. Так, нам уже сповістили. Суворя погода жене велику кількість птахів у глиб країни». Нат оглянувся довкола, але ніяких інших птахів не було й знаку. Можливо, холод погнав їх усіх у глиб суходолу? Коли він підійшов до котеджу, дружина вийшла йому назустріч, до дверей.

— Нате, — сказала вона схвильовано, — це було по радію. Щойно передали спеціальні новини. Я тут нижче все записала.

— Що було по радіо? — спитав він.

— Про птахів. Це не тільки тут, всюди. У Лондоні, по всій країні. Щось сталося з птахами.

Вони разом пішли на кухню. Він прочитав із папірця, що лежав на столі:

«Заява Міністерства внутрішніх справ об одинадцятій годині ранку цього дня. З усієї країни надходять звістки про величезну кількість птахів, що злітаються до міст, сіл та віддалених районів, спричиняючи перешкоди, пошкодження та навіть нападаючи на окремих осіб. Вважається, що арктичні повітряні маси, в зоні дії яких опинилися Британські Острови, змушують птахів у величезних кількостях мігрувати на південь, а причиною нападів на людей міг стати сильний голод. Попереджаємо домовласників, що їм слід пильнувати вікна, двері й димарі, а ще вдатися до зважених заходів задля безпеки своїх дітей. Наступне повідомлення з'явиться пізніше».

Нат навіть утішився, з тріумфом глянувши на дружину.

— Ну от, сама бачиш. Сподіваюся, що й на фермі почули. Хай місіс Трігг знає, що це не вигадка. Все правда і всюди так. Я ще зранку казав собі: щось негаразд. Щойно на узбережжі я дивився на море, там чайки, їх тисячі, десятки тисяч, яблуку ніде впасти, всі гойдаються на хвилях і чекають.

— Чого чекають, Нате? — спитала вона.

Він глянув на неї і перевів погляд на папірець.

— Не знаю, — повільно вимовив. — Тут сказано, що птахи голодні.

І пішов до скриньки, де тримав свій молоток та інструменти.

— Що ти збираєшся робити, Натє?

— Перевірити і зміцнити вікна й димарі, як там сказано.

— Ти думаєш, що вони увірвуться, навіть якщо закрити вікна? Горобці, вільшанки й така ж дрібнота? Як же це?

Він не відповів. Думав не про горобців та вільшанок. А про чайок...

Піднявся нагору та працював там решту ранку, зашиваючи дошками вікна спалень, оббиваючи основи димарів. Добре ще, що в нього вихідний і він не має роботи на фермі. Це нагадало йому давні часи на початку війни. Тоді він ще не був жонатим і за такими ж панелями ховав світло з будинку своєї матері у Плімуті. І сховище зробив. Не те щоби від цього сховища була якась користь, коли настав час. Питав себе, чи вдадуться на фермі до таких запобіжних заходів, і сумнівався в цьому. Надто вже вони легковажні, Гаррі Трігг і його місіс. Може, сміятимуться з усього. Підуть на танці чи на партію вісту.

— Обід готовий! — покликала жінка з кухні.

— Добре. Вже спускаюся.

Він був задоволений своєю роботою. Заслони добре перекрили квартирки та основи димарів.

Коли обід закінчився і дружина мила посуд, Нат увімкнув першогодинні новини. Повторили те саме повідомлення, що й уранці, та потім новинарі подовжили звіт: «Зграї птахів спричинили безлад у всіх регіонах, — читав диктор. — О десятій ранку небо Лондона було так щільно заповнене ними, наче місто накрила величезна чорна хмара. Птахи сиділи на дахах, підвіконнях і димарях. Серед них були різні види дроздових, горобці звичайні, та, як і слід було сподіватись у великому місті, величезна кількість голубів, шпаків і постійних мешканців лондонської ріки — мартинів. Видовище було таке незвичайне, що багато магістралей було перекрито, робота в магазинах і офісах припинилася, а вулиці та тротуари заповнилися людьми, які спостерігали за птахами».

Диктор перелічив різні інциденти, знову заявив, що гіпотетичною причиною стали голод і холод, тоді повторив попередження домовласникам. Його голос був рівний і гречний. У Ната склалося враження, наче цей чоловік про себе трактує всю справу як ретельно спланований жарт. Так само як інші, сотні людей, — вони не знали, що таке боротися зі зграєю птахів у пільмі. Мабуть, влаштують у Лондоні вуличні розваги, як, бува, вечорами після виборів. Юрмитимуться люди, крик

і сміх, випивка. «Ходім подивимося на птахів!»

Нат вимкнув радіо. Встав і заходився укріплювати кухонні вікна. Дружина дивилася на нього, малий Джонні ходив за нею хвостиком.

— Що, і тут дошки? — спитала вона. — Я ж муситиму світити о третій. Не розумію, нащо й тут теж.

— Краще впевнитись, ніж шкодувати, — відповів Нат. — Не треба нам ризиків.

— От що їм варто зробити, — промовила дружина, — викликати армію і стріляти в птахів. Це б їх швидко відлякало.

— Якби й спробували, — сказав Нат, — то як за це взятись?

— Вони ж мають армію для доків, — відповіла вона, — коли докери страйкують. Тоді солдати спускаються і розвантажують кораблі.

— Так, — погодився Нат, — але ж населення Лондона — мільйонів вісім чи й більше. А подумай про всі споруди й будинки. Чи наберешся солдат, щоб обсадити кожен дах?

— Не знаю. Але ж треба щось робити. Вони мусять щось робити.

Нат подумав, що «вони», ані хиби, цієї ж миті обдумують проблему, але хай там що «вони» вирішать для Лондона та великих міст — тут їм, за триста миль від столиці, ніхто не допомагатиме. Кожен господар мусить сам подбати про свій дім.

— А як у нас із їжею?

— Натє, ну що ще?

— Дрібниці. То що там у тебе в коморі?

— Торговий день завтра, ти ж знаєш. Я не тримаю вдома зайвих сирих продуктів, то все вже закінчується. Різник не обізветься до післязавтра. Але назавтра я можу щось привезти, коли виберуся.

Нат не хотів її лякати, але думав, що, можливо, вона не зможе завтра дістатися міста. Сам глянув у комору та на полиці, де вона тримала банки з консервами. На кілька днів вистачить. Хліба мало.

— А пекар?

— Теж прийде завтра.

Подивився до борошна. Якщо пекар не обізветься, їй вистачить, щоб спекти один буханець.

— Колись би нам краще було, — сказав він. — Жінки пекли двічі на тиждень, солили сардини... Сім'я мала досить їжі, щоб перебути облогу, коли треба.

— Я давала дітям рибні консерви, їм не смакувало, — відповіла вона.

Нат закріпив дошки впоперек кухонних вікон. Свічки. Свічок теж мало. Мусять придбати їх завтра — окрім усього іншого. Ну що ж, зараз цьому не зарадиш. Доведеться рано піти спати. Якщо тільки...

Він встав, вийшов через задні двері та постояв

у саду, вдивляючись у напрямку моря. Сонця весь день не було, а тепер, уже о третій, потьмяніло, мов увечері. Небо похмуре, важке, безбарвне, наче сіль. Він чув, як розлючене море туркотить об скелі. Пройшов доріжкою половину дороги до узбережжя. Тоді зупинився. Побачив приплив. Скелі, голі посеред ранку, були тепер затоплені, але це не море притягнуло його погляд. Здійнялися чайки. Сотні, тисячі чайок кружляли, крилами переборюючи вітер. Це чайки закрили небо. Вони мовчали. Не видавали жодного звуку. Просто ширяли, колували, піднімалися, падали, намагаючись пересилити буревій.

Нат розвернувся і побіг доріжкою назад до котеджу.

— Йду по Джилл, — сказав він. — Чекатиму її на зупинці.

— Що трапилось? — спитала дружина. — Ти геть зблід.

— Тримай Джонні всередині, — сказав він. — Зачини двері. Засвіти світло і затягни штори.

— Та ж тільки третя, — здивувалася вона.

— Нічого. Роби, що я тобі кажу.

Заглянув до комірчини з інструментами, за дверима. Небагато з них користі. Лопата надто важка, вила теж не годяться. Взяв мотику. Лише вона придатна, та й досить легка, щоб нести з собою.

Пішов доріжкою до автобусної зупинки і знову озирнувся через плече.

Чайки знялися вище, їхні кола чимраз ширшали, величезні зграї заповнили небо.

Він поспішав. Хоча й знав, що автобус не приїде до вершини пагорба перед четвертою, а все ж не міг не поспішати. По дорозі не зустрів нікого. Був цьому радий. Ніколи йому зупинятися й базікати.

Чекав на вершині пагорба. Він надто рано прийшов. Залишалось ще з півгодини. Східний вітер віяв із пагорбів на поля.

Нат тупотів ногами і хухав на руки. Здалека видно було глинисті пагорби, білі й чисті на тлі понуро-блідого неба. З них здійнялося щось чорне, спершу ніби пляма. Вона розширилась, поглибшала й розмазалася в хмару, потім розділилася на п'ять менших хмар, які посунули на північ, схід, південь і захід, — і не хмари то були зовсім. То були птахи. Він бачив, як вони ширяться небом; частина пролетіла просто йому над головою, дві-три сотні футів понад ним. Із їхньої швидкості він зрозумів, що вони тягнуться всередину, в глиб країни, їм байдуже до людей на півострові. То були граки, ворони, сороки, сойки — всі ті птахи, які зазвичай полюють на дрібніших. Але цього пообіддя в них була інша мета.

«Їм доручені міста, — подумав Нат, — вони

знають, що мають робити. До нас їм однаково. Нами займуться чайки. Решта летить у міста».

Він підійшов до телефонної будки, зайшов усередину та підняв слухавку. Комунікатор повинен працювати. Повідомлення приймуть і передадуть.

— Я дзвоню з шосе, — сказав він, — з автобусної зупинки. Хочу повідомити про великі зграї птахів, що летять від берега. Чайки теж збираються в бухті.

— Гаразд, — озвався голос, лаконічний, утомлений.

— Я можу бути впевнений, що це повідомлення передадуть кому слід?

— Так, так... — тепер нетерпляче, наче ця розмова їй вже набридла. Знову пішли гудки.

«Така, як інші, — подумав Нат, — недбала. Може, вона сьогодні весь день мусила відповідати на дзвінки. А ввечері збирається в кіно. Ухопить якогось хлопця за руку та й тицьне в небо: «Диви, птахи!» Недбала».

Автобус тяжко виліз на пагорб. Із нього вийшла Джилл і ще троє-четверо інших дітей. Автобус поїхав до міста.

— Нащо тобі мотика, татку?

Вони товпилися довкола нього, сміючись, показуючи пальцями.

— Так, просто, — сказав він. — Ану

скоренько, біжіть додому. Холодно, нічого тут товктися. Ану біжіть. Я пильнуватиму за вами в полі, подивлюсь, як швидко ви бігаєте.

Він розмовляв із приятелями Джилл — їхні сім'ї мешкали в муніципальних будинках. Вони могли піти короткою дорогою.

— Ми хотіли трохи побавитися по дорозі, — сказав один.

— Ні, не можна. Додому, або ж я скажу твоїй мамі.

Вони перешіптувалися, округливши очі, а потім заквапилися через поля. Джилл дивилася на батька, надувши губи.

— Ми завжди бавимося по дорозі, — сказала вона.

— А цього вечора ні, — сказав він. — Швиденько, не гайся.

Він бачив, як чайки кружляють над полями, опускаючись до землі. Досі мовчки. Жодного звуку.

— Дивися, татку, глянь, глянь на чайок!

— Так. Хуленько, хутко.

— Куди вони летять? Куди це вони?

— Певно, в глиб країни. Там, де тепліше.

Він схопив її за руку і потяг по доріжці.

— Татусю, не так швидко, я не можу встигнути.

Чайки наслідували граків і ворон. Їхні зграї заповнили небо, а потім багатотисячними групами

рушили на всі сторони світу.

— Татку, що це? Що роблять чайки?

Але вони не збиралися летіти, як ворони чи галки. Далі кружляли над головами. І не злітали високо. Ніби чекали на якийсь сигнал. Ніби мали прийняти якесь рішення. Наказ ще не очевидний.

— Джилл, хочеш, щоб я тебе поніс? Залазь на спину.

Він думав, що так буде швидше, але помилявся. Джилл була важка, сповзала. І плакала. Його страх і поспіх передалися їй.

— Хочу, щоб чайки забралися. Не люблю їх. Вони вже біля доріжки!

Знову її опустив. Біг, волочачи Джилл за собою. Коли вони проминали поворот на ферму, він побачив, що фермер виводить свою машину з гаража. Нат озвався до нього:

— Можете нас підкинути?

— А що трапилось?

Містер Трігг повернувся на шоферському сидінні й глянув на них. Тоді на його веселому рум'яному обличчі з'явилася усмішка.

— Виглядає, що матимемо невелику розвагу, — сказав він. — Ви бачили чайок? Ми з Джимом збираємося трохи з ними позмагатися. Через цих птахів усі подуріли, ні про що інше не розмовляють. Я чув, уночі ви мали клопіт. Хочете пукавку?

Нат похитав головою.

Маленька машина була переповнена. Місце б знайшлося тільки для Джилл, якщо вона сяде на бензинові каністри на задньому сидінні.

— Мені пукавка не потрібна, — сказав Нат, — але я був би вам вдячний, якби ви відвезли Джилл додому. Вона боїться птахів.

Говорив стисло. Не хотів усе пояснювати при Джилл.

— Окей, — згодився фермер. — Відвезу її додому. А може, ви прилаштуєтесь ззаду і приєднаєтесь до нашого матчу? Таке їм влаштуємо — аж пір'я летітиме!

Джилл всіла в машину, водій розвернувся і рвонув на доріжку. Нат пішов слідом. Тригг одурів. Що там із тієї рушниці проти цілого неба птахів?

Тепер, коли Нат не мусив перейматися Джилл, він мав час розглянутися довкола. Птахи досі кружляли над полями. Переважно сріблясті мартини, але й чорноголові морські мартини теж. Зазвичай вони трималися окремо, а тепер об'єдналися. Щось звело їх разом. Чорноголові мартини нападали на дрібних птахів, навіть на новонароджених ягнят — таке він чував, хоча сам і не бачив. Згадав це, дивлячись угору, на небо. Вони націлилися на ферму. Низько кружляли в небі. Морські мартини були спереду, на чолі. Ферма — от яка була їхня мета. Вони мають упоратися з

фермою.

Вже біля свого дому Нат пішов швидше. Побачив, як автівка фермера повернулася і знову виїхала на дорогу. Різко зупинилася біля нього.

— Мала побігла всередину, — сказав фермер. — Ваша дружина на неї чекала. Ну, що ви про все це думаєте? У місті кажуть, що це все наробили росіяни. Потруїли птахів.

— Як вони могли це зробити? — засумнівався Нат.

— Мене не питайте. Ви ж знаєте, як ширяться плітки. Ну що, приєднаєтесь до нашого стрілецького матчу?

— Ні, мені треба додому. Жінка турбуватиметься.

— Моя дружина каже, що з цього всього була б якась користь, якби ми їли чайок, — сказав Трігг. — Ми б їх мали смажити, запікати, ще й маринувати на додачу. От почекайте, випущу кілька обойм у цю пташню. Розлякаю їх.

— А вікна ви забили? — спитав Нат.

— Ні. То сім мішків гречаної вовни. Радіо любить полякати. Чи я сьогодні не мав чого робити, крім вікна забивати?

— Бувши вами, я б забив.

— Фігня. Це вас розіграли. Хочете в нас переночувати?

— Ні, але однаково дякую.

— Гаразд, побачимось вранці. Дістанете чайку на сніданок.

Трігг усміхнувся та повернув автівку до воріт ферми. Нат поспішив далі. Повз лісок, повз старий сарай, тоді через перелаз, а там уже остання латка поля — і вдома. Перестрибуючи через перелаз, він почув шелест крил. На нього зверху круто падав чорноголовий мартин. Промахнувся, перевернувся в польоті, злетів, щоби знову піти в піке. До нього миттю приєдналися — шість, сім, дюжина, сріблясті, морські, впереміш. Нат кинув мотику. З неї й так жодної користі. Прикриваючи голову руками, побіг до будинку. Птахи далі кидалися на нього зверху, безгучно — лише крила шелестіли. Жахливі помаху крил. Він відчув кров на руках, зап'ястях, шиї. Кожне штрикання дзьоба-нападника розривало його тіло. Якби ж тільки втримати їх подалі від очей! Усе інше — дрібниці. Він мусить захистити від них очі. Вони ще не навчилися чіплятися до плеча, розривати одяг, гуртом накидатися на голову чи тіло. Але з кожним нирком, із кожним нападом смілішали. І зовсім не дбали про себе. Кидаючись зверху і промахуючись, вони, потовчені й побиті, падали на землю. Тікаючи, Нат спотикався, відштовхував ногами їхні розтрощені тіла.

Дістався до дверей, замолотив по них своїми скривавленими руками. Забиті дошками вікна не

світилися. Довкола було геть темно.

— Впусти мене, — закричав він, — це Нат!
Впусти мене!

Голосно гукав, щоб перекричати шелест пташиних крил.

Тоді побачив олушу, що вже наготувалася пірнути на нього з неба. Чайки кружляли, відступали, злітали одна за одною проти вітру. Залишилася тільки олуша. Єдина олуша в небі над ним. Раптом вона склала крила і впала, мов камінь. Нат закричав, і двері відчинилися. Він перечепився об поріг, а дружина притисла двері усією своєю вагою.

Вони почули глухий стукіт падіння олуші.

Дружина обробила його рани. Не були глибокими. Найбільше постраждали тильні боки долонь та зап'ястя. Якби не мав на собі шапки, дісталися б і голови. Та олуша... могла б і череп пробити.

Діти, звичайно, плакали. Бачили кров на батькових руках.

— Вже все гаразд, — казав він їм. — Зі мною нічого страшного. Кілька подряпин. Джилл, побався з Джонні. Мамуся проміє мені порізи.

Він причинив двері до комірчини, щоб вони не бачили. Дружина спопеліла. Пустила воду до мийки.

— Я їх бачила вгорі, — прошепотіла вона. —

Вони почали збиратися, коли Джилл приїхала з містером Тріггом. Я мерщій зачинила двері, і їх заклинило. Тому я не могла відразу відчинити, коли ти прийшов.

— Дяка Богу, що вони чекали на мене, — сказав він. — Джилл пропала б тільки так. З нею впорався б один-єдиний птах.

Доки перев'язувала йому руки й потилицю, вони крадькома, щоб не лякати дітей, перешіптувалися.

— Летять у глиб країни, — розповідав він, — їх там тисячі. Граки, ворони, всі більші птахи. Я бачив їх із автобусної зупинки. Летять на міста.

— Але що вони можуть зробити, Нате?

— Нападатимуть. Спершу на вулицях. А потім прориватимуться крізь вікна, димарі.

— То чому ж влада нічого не робить? Чого не пошлють армію, кулемети, бодай щось?

— Часу не було. Ніхто не готовий. Почуємо, що скажуть у новинах о шостій.

Нат повернувся до кухні, а дружина за ним. Джонні спокійно грався на підлозі. Лише Джилл виглядала стривоженою.

— Я чую птахів, — сказала вона. — Послухай, тату.

Нат прислухався. Від вікон та дверей долинали стишені звуки. Крила мели поверхню, ковзали, шкребли, — шукали дороги всередину.

Звуки тіл, притиснутих одне до одного, човгання об підвіконня. Знов і знову глухий стукіт, удар, коли окремі птахи, кидаючись зверху, вдарялися об землю. «Частина їх отак позабивається, — думав він, — але ж не всі. Геть не всі».

— Нічого, — врешті сказав він. — Наші вікна забиті дошками, Джилл. Птахи не прорвуться.

Він пішов та оглянув усі вікна. Вирішив, що добротню зробив свою справу. Кожна щілина була залатана. Але, напевно, можна ще зміцнити, додатково. Знайшов клинці, шматки старої бляхи, обрізки дерева, смужки металу і прикріпив їх з боків, щоб зміцнити дошки. Стукіт його молотка притлумив пташині звуки: човгання, постукування і найзловісніші — він не хотів, щоб дружина чи діти це почули, — тріск розбитого скла.

— Увімкни радіо, — сказав він, — хай буде радіо.

Теж допоможе їх позбутися. Він піднявся нагору й укріпив вікна і там. Тепер він чув птахів на даху, скрегіт і ковзання кігтів, їхню штовханину.

Нат вирішив, що треба спати на кухні, підтримуючи вогонь у плиті та поклавши матраци на підлогу. Боявся за димарі спалень. Хрестовини, які він забив у основах димарів, можуть не витримати. На кухні, біля вогню, вони будуть у безпеці. Можна це подати як забаву. Представити

все дітям як гру в табір. Якщо трапиться найгірше і птахи проберуться вниз крізь спальні, то пройдуть години, а можливо, дні, перш ніж вони проламають двері. Птахи будуть ув'язнені в спальнях. Там вони нікому не зашкодять. Стиснуті разом, позадиhaються й погинуть.

Почав зносити вниз матраци. Коли дружина це побачила, очі її широко розплющились. Подумала, що птахи вже ввірвалися нагору.

— Все добре, — весело сказав він, — сьогодні ми всі переночуємо на кухні. Тут, біля вогню, дуже затишно. Тут ці старі дурні птахи не заважатимуть нам своїм стуканням у вікна.

Наказав дітям допомогти йому пересовувати меблі, а ще разом із дружиною перетяг креденс до вікна. Це був додатковий захист. Тепер можна постелити матраци рядком, аж до стіни, де раніше стояв креденс.

«Тепер ми в безпеці, — подумав він, — затишно і надійно, як у бомбосховищі. Можемо протриматись. Але їжа мене турбує. Їжа і вугілля для вогню. Вистачить на два-три дні, не більше. А до того часу...»

Нічого загадувати далеко вперед. І по радіо щось пояснять. Скажуть людям, що робити. І тут, досі поглинутий вирішуванням інших проблем, він зрозумів, що в радіоефірі чути лише музику. Не «Дитячу годину», як це мало бути. Глянув на шкалу

приймача. Так, вітчизняне радіомовлення, все гаразд. Танцювальні записи. Клацнув, щоб перейти на розважальну програму «Лайт». Зрозумів причину. Звичайні радіопрограми були припинені. Таке траплялося лише за виняткових обставин. Вибори абощо. Спробував згадати, як це було під час війни, під час тяжких авіанальотів на Лондон — а так, звичайно. Під час війни ВВС¹ не перебувало в Лондоні. Програми транслювалися з інших, тимчасових приміщень. «Тут нам краще, — подумав він. — Краще тут, на кухні із забитими дверми і вікнами, ніж тим, що по містах. Дяка Богу, ми не по містах».

О шостій записи припинилися. Пройшли сигнали точного часу. Злякаються діти чи ні, він мусить почути новини. Після сигналів настала пауза. Потім заговорив диктор. Його голос був урочистим, поважним. Геть не таким як в обід.

— Це Лондон, — сказав він. — Сьогодні о четвертій годині дня було оголошено надзвичайний стан. Вживаються заходи для захисту життя і майна населення, але слід розуміти, що це нелегко зробити негайно через непередбачений і безпрецедентний характер нинішньої кризи. Кожен

¹ British Broadcasting Corporation — британська телерадіомовна компанія. (Тут і далі прим. пер.)

домовласник має вдатися до заходів безпеки у своєму будинку, а мешканці кількох квартирних чи багатоквартирних будинків мусять об'єднатися і зробити все необхідне, щоб унеможливити проникнення. Цілковито необхідно, щоб увечері всі без винятку залишалися у своїх оселях і не виходили на вулиці, дороги чи загалом на відкритий простір. Великі групи птахів атакують усіх, кого побачать, і вже нападають на будинки; але будинки можна убезпечити від них, якщо вжити належних заходів. Населення просять зберігати спокій і не панікувати. З огляду на винятковий характер надзвичайного стану всі радіостанції країни припиняють своє мовлення до сьомої ранку завтрашнього дня».

Залунав національний гімн. Далі нічого. Нат вимкнув радіо. Глянув на дружину. Вона дивилася на нього.

— Що це таке? — спитала Джилл. — Що сказали в новинах?

— Що цього вечора вже передач не буде, — відповів Нат. — Там, на ВВС, щось поламалося.

— Птахи? — спитала Джилл. — Це птахи нарobili?

— Ні, — відповів Нат. — Просто всі дуже зайняті, ну і, звичайно, мусять позбутися птахів, вони чимало безладу нарobili там у містах. Нічого, один вечір можна обійтися і без радіо.

— Я б хотіла, щоб ми мали грамофон, — сказала Джилл, — це краще, ніж нічого.

Обличчя її було повернуте до креденса, що затуляв вікна. Попри всі старання, сім'я не могла не зважати на човгання, стукіт, безперестанне биття і шелест крил.

— Повечеряємо раніше, — запропонував Нат, — для розваги. Попросимо мамусю. Смажений сир, добре? Таке, що ми всі любимо?

Підморгнув і кивнув дружині. Хотів, щоб з обличчя Джилл зник вираз тривоги й остраху.

Він допоміг із вечерею, посвистуючи, наспівуючи та створюючи стільки шуму, скільки міг; йому здалося, що човгання і стукіт стали трохи тихішими, ніж досі. Нат підійшов до спалень і прислухався, але більше не чув штовханини на даху.

— Вміють зміркувати, — подумав він. — Знають, що тут їм нелегко пробитися. Спробують деінде. Не гаятимуть часу на нас.

Вечеря пройшла без пригод, а потім, коли зі столу вже було прибрано, вони почули новий звук: гудіння. Звичайний звук, який усі вони знали й розуміли.

Дружина подивилася на нього, її обличчя просвітліло.

— Літаки, — сказала вона, — проти птахів вислали літаки. Я ж казала, що це треба зробити.

Тепер їм покажуть. Це не постріли? Чуєш постріли?

Це й справді могли бути постріли — у відкритому морі. Нат не знав, що сказати. Великі корабельні гармати справді могли стріляти по чайках у морі, але ж чайки зараз були всередині країни. Берег обстрілювати не можна через населення.

— Як добре чути літаки, правда? — казала жінка.

Джилл, розділяючи її ентузіазм, підстрибувала разом із Джонні.

— Літаки покажуть птахам! Літаки їх усіх повбивають!

Тоді десь милі за дві вони почули вибух, потім другий, третій. Гудіння віддалилося, відійшло у відкрите море.

— Що це було? — спитала дружина. — На птахів скидали бомби?

— Не знаю, — відповів Нат. — Не думаю.

Не хотів їй казати, що звуки, які вони почули, — це авіакатастрофа. Не сумнівався, що уряд вирішив вислати літаки на розвідку. Але ж могли там збагнути, що ця авантюра — самогубство? Що може літак проти птахів-смертників, які кидаються на пропелер і фюзеляж, окрім як сам упасти? Він припустив, що таке зараз діється у всій країні. Які втрати. Хтось там угорі втратив голову.

— Куди полетіли літаки, татку? — спитала Джилл.

— Назад на базу, — відповів він. — А тепер пора стрибати в ліжко!

Дружина була зайнята, роздягаючи дітей при вогні, стелячи їм постелі, те й се, а він тим часом обійшов котедж, щоб упевнитись, що ніде нічого не пропущено. Літаки вже не гули, корабельні залпи припинилися. «Марнування життів і зусиль, — сказав собі Нат. — Ми аж ніяк не можемо достатньо їх знищити. Занадто дорого це обійдеться. Хіба що газом. Можливо, спробують напустити газу, гірчичного газу. Звичайно, спершу попередять. Певно, кращі мізки країни міркують над проблемою уже цього вечора.

Чомусь така думка його заспокоїла. Він змалював собі картину, як науковців, натуралістів, техніків і всіх тих парубків, хлопців із задньої кімнати², викликали на нараду, щоб вони негайно

² Крилате словосполучення «the backroom boys» (дослідники, науковці) походить від висловлення лорда Бівербрука, який згодом став міністром повітряного флоту Великої Британії. У своїй промові про «неоспіваних героїв війни» він сказав: «Кому треба віддавати честь та шану? Я вам скажу. Хлопцям у задній кімнаті (the backroom boys). Вони не перебувають у центрі загальної уваги, а просто роблять свою справу».

почали працювати над проблемою. Це робота не для уряду, не для начальників штабів — всі вони просто виконуватимуть накази вчених.

«Мусять бути безжальними, — думав він. — Де біда найгірша, доведеться ризикувати людьми, якщо використають газ. І худоба теж, і земля — все буде заражене. Але доки це все триватиме — без паніки. Ось це клопіт. Під час паніки люди втрачають голови. ВВС мало рацію, застерігаючи нас від цього».

Нагорі в кімнатах усе було тихо. Ніхто більше не шкрібся і не стукав у вікна. Затишшя під час бою. Перегрупування сил. Адже так це називали у старих воєнних повідомленнях? Хоча вітер не послабшав. Він досі чув, як той реве в димарях. Море билосся об берег. Тоді згадав про припливи й відпливи. Зараз другий прийде на зміну першому. Можливо, затишшя в бою трапилося через відплив. Мусив існувати якийсь закон, котрому підкорялися птахи, — і це все було пов'язане зі східним вітром та припливом.

Глянув на годинник. Майже восьма. Пік припливу пройшов годину тому. Це пояснює тишу: птахи нападають під час припливу. Може, всередині країни це не працювало, але на узбережжі, здавалося, це було саме так. Нат подумки розраховував час. У них буде шість годин без нападів. Коли знову настане приплив,

приблизно двадцять по першій ночі, птахи повернуться...

Були дві речі, які він міг би зробити. Перше — відпочити. І він, і дружина, й діти, нехай би вони перехопили стільки сну, скільки вдасться, до передранкових годин. Друге — вийти на вулицю, глянути, як справи на фермі, перевірити, чи працює там телефон, чи не могли б вони довідатися новин із комутатора.

Тихо покликав дружину, яка щойно вклала дітей. Вона пройшла півдороги вгору сходами, як він зашепотів до неї.

— Не підеш, — одразу відповіла вона, — не підеш і не залишиш мене з дітьми саму. Я цього не витримаю.

У її голосі наростала істерика. Він утишив, заспокоїв її:

— Гаразд, — сказав, — усе гаразд. Почекаю до ранку. А тоді послухаємо новини о сьомій. Але вранці, коли настане відплив, я спробую дістатися ферми. Там нам можуть дати хліба, картоплі, ще молока.

Його думка знову запрацювала, плануючи, як уникнути непередбачуваного. Звичайно ж, вони цього вечора не доїли худобу. Корови, напевне, стоять біля воріт, чекаючи на подвір'ї, а господарі сиділи всередині, за забитими вікнами, як вони тут у котеджі. Звісно, якщо в них був час удатися до

таких заходів безпеки. Згадав про фермера, Трігга, як той усміхався йому з автівки. Не було стрілецької вечірки, не цього вечора.

Діти спали. Дружина, досі одягнена, сиділа на матраці. Дивилася на нього неспокійними очима.

— Що ти збираєшся робити? — прошепотіла вона.

Він похитав головою — мовчи! Легко, крадькома відкрив задні двері й виглянув назовні.

Темно, хоч в око стрель. Вітер дув сильніше, ніж досі, рівномірними крижаними поривами з моря. Нат вдарився об щось ногою на першому ж кроці за двері. Все завалено птахами. Всюди мертві птахи. Під вікнами, біля стін. Самогубці, смертники, що, кидаючись униз, ламали собі в'язи. Де б він не подивився — всюди мертві птахи. Жодного сліду живих. Живі з відпливом відлетіли в глиб моря. Чайки мали б гойдатися на хвилях, як робили це опівдні.

Далеко, де два дні тому працював трактор, щось горіло. Один із розбитих літаків, вітер розніс вогонь, і той перекинувся на скирту.

Нат глянув на пташині тільця і подумав, що коли їх поскладати одне на одне на підвіконні, це буде додатковим захистом від наступної атаки. Може, невеликим, а все ж. Тіла треба буде роздряпати, розклювати і відтягти вбік, перш ніж живі птахи знайдуть точку опори і накинуться на

шибки. Напотемки взявся до роботи. Холера, як же неприємно їх торкатися. Тіла були ще теплими й кривавили. Пір'я злиплося від крові. Він відчув, як його шлунок підступає до горла, але далі працював. Похмуро зауважив, що всі шибки побиті. Лише дошки не дали птахам увірватися. Він заткнув діри у шибках скривавленими тільцями птахів.

Закінчивши, повернувся в будинок. Забарикадував двері до кухні, забезпечив подвійно. Зняв бинти, цього разу клейкі від пташиної крові, а не з його власних порізів, та наклав свіжий пластир.

Жінка приготувала йому какао, і він жадібно випив. Дуже втомився.

— Все гаразд, — сказав він, усміхаючись, — не бійся. Проб'ємося.

Ліг на матрац і заплющив очі. Відразу ж заснув. Сон його був неспокійним, бо все йому снувалася думка, наче він щось забув. Пропустив якусь справу, що її конче слід було зробити. Якийсь захист — добре про нього знав, але забув і уві сні не міг згадати назви. Воно було якось пов'язано з паланням літака та скирти на пагорбі. А все ж не сам прокинувся. Це дружина врешті його розбудила, торсаючи за плече.

— Вже почали, — хлипала вона, — всю цю годину. Я не можу їх слухати сама. І чимось тхне, чимось горілим.

Тоді він згадав. Забув докласти до вогню. Він

ледве тлів. Нат устав і швидко засвітив лампу. Стукали у вікна й двері, але не це привернуло його увагу. Тхнуло смаленим пір'ям. Запах заповнив кухню. Він одразу ж зрозумів, що це. Птахи пробралися крізь димар, протискаючись вниз.

Схопив щіпки, папір, поклав їх на тліюче вугілля і потягся до банки з гасом.

— Відійди, — гукнув він дружині, — мусимо ризикнути!

Вилив гас у вогонь. Полум'я з ревом шугнуло димарем угору. До плити впали обгорілі, почорнілі трупи птахів.

Діти прокинулися з плачем.

— Що таке? — питала Джилл. — Що трапилось?

Нату ніколи було відповідати. Вигрібав тушки з димаря, виволікаючи їх на підлогу. Полум'я досі рехло, і міг зайнятися димар, але Нат мусив. Вогонь відігнав би живих птахів від димаря на даху. Та з нижнім коліном недобре. Воно геть забите безвладними тілами птахів, що тліли у вогненній пастці. Майже не зважав на стукіт у вікна й двері; хай вони б'ють крилами, ламають дзьоби, гинуть, намагаючись пробити собі вхід до його дому. Не вдеруться. Подякував Богу за їхній старий котедж із маленькими вікнами та товстими стінами. Йому не подобалися нові муніципальні будинки. Хай небеса охороняють тих у нових муніципальних будинках.

— Годі плакати, — звернувся він до дітей. — Нічого боятися, годі плакати.

Далі вигрібав тліючі обсмалені тіла, щойно вони потрапляли до плити.

— Це їх зупинить, — сказав він собі, — тяга і полум'я вкупі. З нами все буде гаразд, доки димар не займеться. Розстріляти мене за це. Це все я завинив. Останнє, що я мав би зробити, — підкласти до вогню. І знав же — щось занехаю.

Серед дряпання і тріску дощок у вікнах раптом затишно пробив кухонний годинник. Третя ранку. Зосталося трохи більше чотирьох годин. Він не зовсім точно знав час піку припливу. Прикинув, що це десь о пів на восьму, за двадцять восьма.

— Розпали примус, — сказав він дружині. — Зроби нам чаю, а дітям какао. Чого нам сидіти склавши руки?

Оце правильна лінія. Вона має бути чимось зайнята, і діти теж. Рухатися, їсти, пити; завше краще мати діло.

Приглянувся до плити. Полум'я стихло. Але з димаря більше не падали почорнілі тіла. Він просунув кочергу так далеко, як зумів, і не знайшов нічого. Чисто. Димар чистий. Витер піт із чола.

— Ходи сюди, Джилл, — сказав він, — принеси мені ще щіпок. Ми зараз влаштуємо справжнє багаття!

Але вона не могла підійти. Втупилася в купу

обгорілих пташиних тіл.

— Не переймайся ними, — промовив він, — ми їх викинемо до коридору, коли вогонь добре розгориться.

Небезпеки для димаря більше не було. Якщо вогонь горітиме вдень і вночі, то вона й не повториться.

«Завтра мені треба буде взяти побільше палива з ферми, — подумав він. — Цього надовго не вистачить. Що ж, якось викручусь. Зроблю все потрібне під час відпливу. Все, що нам потрібно, слід робити під час відпливу. Якось до цього пристосуватися та й все.

Вони пили чай і какао та їли скибки хліба з боврілом³. Нат зауважив, що зосталося всього півбуханця. Ну нічого, вони обійдуться.

— Геть, — казав малий Джонні, ложкою вказуючи на вікна, — геть, старі погані птахи.

— Правда, — промовив Нат, усміхаючись, — нам дзяди не потрібні. Досить із нас.

Били браво, почувши глухий звук, з яким гинув черговий птах.

— Ще один, татусю, — кричала Джилл, — ще один здох.

³ Бовріл (Bovril) — солоний м'ясний соус із домішками горіхів та дріжджів, традиційний британський рецепт.

— Так йому й треба, — казав Нат, — туди йому й дорога, бандюзі.

Отак вони мусять триматися. Зберігати дух. Якщо протримаються до сьомої, до перших новин, то це буде незле.

— Дай мені цигарку, — попросив він дружину. — Трохи диму переб'є запах смаленого.

— У пачці залишилося лише дві, — відповіла вона. — Я збиралася купити тобі в кооперації.

— Я лише одну, — сказав він, — другу на чорний день.

Не було сенсу заганяти дітей спати. Під це дряпання і стукання у вікна ніхто б і ока не склепив. Він сидів, обнявши одною рукою дружину, іншою — Джилл, малий Джонні у мами на колінах, ковдри купую звалили на матрац.

— Можна не пропадати за цими жебраками, — сказав Нат, — але завзяття у них є! Вже б мали втомитися від цієї гри, та ба!

Але недовго птахи їх тишили. Стук тривав і тривав, аж вухо Ната вловило нову скрипучу нотку, наче хтось із дзьобом гострішим, ніж у попередників, приєднався до побратимів. Нат спробував згадати назви птахів, намагався уявити, хто б до цього надавався. Це не стукіт дятла. Той легший і частіший. Це хтось серйозніший. Коли довбтимо так далі, то деревина розколеться, — як раніше скло. Тоді згадав яструбів. Невже яструби

прийшли на зміну чайкам? Чи, може, на підвіконнях були канюки, орудуючи кігтями й зубами? Яструби, канюки, боривітри, соколи, — він забув про хижих птахів. Забув, які вони сильні. Залишилися три години — а доти вони мусять чекати під тріск дерева в пазурах.

Нат озирнувся довкола, вирішуючи, які меблі можна розламати, щоб зміцнити двері. Завдяки креденсу вікна були в безпеці. Стосовно ж дверей він певності не мав. Піднявся нагору, але коли дістався сходового майданчика, то зупинився й прислухався. Почув легеньке дріботіння з дитячої спальні. Птахи прорвалися... Притулив вухо до дверей. Йому не причулося, чути шелест крил і дріботіння — вони перешукували підлогу. У другій спальні досі було чисто. Він увійшов туди і почав витягати меблі, навалюючи їх купою на сходах — якщо-таки двері дитячої спальні піддадуться. Про всяк випадок. Може, й не придасться. Не міг підперти меблями двері — вони відкривалися всередину. Усе, що можливо, — стягти їх на верхній майданчик.

— Натє, спускайся, що ти робиш? — гукнула дружина.

— Я вже недовго! — відгукнувся він. — Дещо тут підлаштовую.

Не хотів, щоб вона приходила, не хотів, щоб чула дріботіння пташиних ніг у дитячій спальні й

шелест цих крил за дверима.

О пів на шосту він запропонував поснідати — смажений хліб із шинкою, — аби тільки вгамувати зростання переляку в очах дружини і заспокоїти дітей, що розвередувалися. Дружина не знала про птахів нагорі. На щастя, спальня була не над кухнею. А то б вона не могла не почути, як вони там гармидерують, намагаючись клювати підлогу. І ще той дурний і безглуздий стукіт від падінь птахів-самогубців, «смерть і слава хлопців»⁴, що влітали у спальню, розбиваючи голови об стіни. Він знав, що це старі сріблясті мартини. У них зовсім немає мізків. Інша річ — морські мартини: ті знали, що роблять. Ну й канюки, яструби...

Помітив, що дивиться на годинник, пильнуючи за стрілками, які повільно повзли циферблатом. Якщо його теорія неправильна, якщо атака не припиниться зі спаданням припливу — їм кінець, це він добре розумів. Недовго витримають без повітря, без перепочинку, без більшої кількості палива, без... його мозок працював з усіх сил. Знав — щоб витримати облогу, їм потрібна сила-силенна речей. Вони не встигли забезпечитися. Не були готові. Може ж бути, що в містах усе-таки

⁴ Перефразоване «Хлопцям смерть чи слава» («Death or Glory Boys») — девіз полку королівських лансьєрів.

безпечніше. Якби ж він міг через телефон на фермі зв'язатися зі своїм кузеном — лише коротка подорож поїздом у глиб країни, — вони могли б взяти авто напрокат. Було б швидше, якщо взяти його напрокат — між припливами.

Голос дружини, що повторювала його ім'я, прогнав раптовий і непереборний потяг до сну.

— Що? Що трапилося? — різко спитав він.

— Радіо, — сказала дружина. — Я пильную за годинником. Вже майже сьома.

— Не крути ручку, — він вперше роздратувався, — вона настроєна на внутрішнє мовлення. Передаватимуть звідти.

Вони чекали. Годинник на кухні пробив сьому. Ані звуку. Ні сигналів часу, ні музики. Чекали ще чверть години, переключили на «Лайт». Те саме. Ніяких новин не передавали.

— Ми, певно, зле почули, — сказав він, — вони не передаватимуть до восьмої.

Радіо залишили ввімкненим. Нат спитав себе, наскільки вистачить батарейки. Зазвичай її заряджали, коли дружина вибиралася до міста на закупи. Якщо батарея розрядиться, вони не почують інструкцій.

— Світає, — шепнула дружина. — Не бачу цього, але відчуваю. І птахи вже так гучно не барабанять.

Вона мала рацію. Скрип і тріск що далі, то

слабшали. Так само, як штовханина на підвіконні та на порозі. Настав відплив. До восьмої було тихо — лише вітер завивав. Діти, заколисані тишею, врешті заснули. О пів на дев'яту Нат вимкнув радіо.

— Що ти робиш? Пропустимо новини, — сказала дружина.

— Новин не буде, — відповів Нат. — Мусимо покладатися самі на себе.

Він підійшов до дверей і повільно розібрав барикаду. Відтягнув засув, відіпхнув ногою тіла на східцях за дверима, вдихнув морозне повітря. Його чекало шість годин дуже тяжкої праці, тож необхідно було правильно розподілити сили, не витрачаючи їх намарне. Харчі, світло, паливо — це їм необхідне найперше. Якщо він зможе цим забезпечитись, вони переживуть ще одну ніч. Нат вийшов до саду й одразу ж побачив живих птахів. Чайки відлетіли погойдатися на морських хвилях, як вони це робили раніше, — їм треба було підживитися і перепочити, перед тим як знову йти в наступ. Інша річ — сухопутні птахи. Ті чекали й пильнували. Нат побачив, як вони сиділи на живоплотах, на землі, юрмилися на деревах, на полях, — стрій за строем непорушних птахів.

Дійшов до кінця їхнього маленького саду. Птахи не ворушилися. Пильно придивлялися до нього.

— Мушу роздобути харчів, — сказав собі

Нат. — Мушу піти на ферму, щоб знайти там харчів.

Повернувся до котеджу. Оглянув вікна й двері. Піднявся нагору і відкрив дитячу спальню. Там порожньо — лише мертві птахи на підлозі. Живі були надворі, в саду, в полях. Він спустився вниз.

— Йду на ферму, — сказав він.

Дружина притислася до нього. З відкритих дверей бачила живих птахів.

— Візьми нас із собою, — заблагала вона, — ми тут самі не витримаємо. Я б воліла померти, ніж залишатися тут сама.

Він подумав і кивнув.

— Якщо так, — сказав він, — то принось кошики і візочок Джонні. Завантажимо.

Вони тепло вдяглися, щоб захиститися від колючого вітру, натягнули рукавички, замоталися в шалики.

Дружина посадила Джонні у візочок. Нат узяв Джилл за руку.

— Птахи, — запхинькала вона, — там, у полях.

— Вони нас не зачеплять, — сказав він, — не при денному світлі.

Поки йшли через поле до перелазу, птахи не рухалися. Чекали — з головами, повернутими до вітру.

Коли вони дійшли до повороту на ферму, Нат зупинився і наказав дружині чекати його з дітьми, сховавшись за огорожею.

— Але ж я хочу побачити місіс Трігг, — запротестувала вона. — Якщо вони вчора були на ринку, то стільки всього можна в них попросити, окрім хліба ще й...

— Почекай тут, — перебив її Нат. — Я за хвилю повернуся.

Корови мукали, неспокійно ходячи подвір'ям. Він побачив пролом у паркані, що зробили вівці, які тепер безладно блукали у палісаднику перед будинком ферми. З димарів не йшов дим. У Ната були недобрі передчуття. Він не хотів, щоб дружина чи діти спускалися до ферми.

— Не впирайся, — жорстко сказав він, — роби, що кажу.

Вона покотила візок під огорожу, сховавшись разом із дітьми від вітру.

Він сам спустився до ферми. Продерся крізь стадо корів, що ревли й товклися на дорозі, страждаючи через переповнені вим'я. Він побачив автівку — чомусь біля воріт, не в гаражі. Вікна будинку ферми були розбиті. У дворі та довкола дому лежало багато мертвих чайок. Живі птахи сиділи на деревах за фермою і на даху будинку. Не ворушилися. Пильнували за ним.

Тіло Джима лежало на подвір'ї... те, що від

нього зосталося. Коли птахи зробили своє, його ще й потоптали корови. Поруч — його рушниця. Двері будинку зачинені на засув, але через розбиті шибки легко було підняти вікна та пролізти всередину. Тіло Трігга лежало біля телефону. Він, мабуть, намагався додзвонитися до комутатора, коли птахи до нього добралися. Слухавка бовталася, апарат відірваний від стіни. Жодного сліду місіс Трігг. Вона мала б бути нагорі. Піти туди? Стримуючи нудоту, Нат розумів, що він знайде.

— Дяка Богу, — сказав він собі, — дітей у них не було.

Змусив себе піднятися сходами, але на півдорозі обернувся і пішов назад. Побачив її ноги, висунуті з відчинених дверей спальні. Поруч із нею лежали тіла морських мартинів і парасолька, зламана.

— Тут нічого не вдієш, — подумав Нат. — У мене лише п'ять годин, а то й менше. Трігги зрозуміли б. Мушу завантажити все, що знайду.

Пішов назад до дітей і дружини.

— Я хотів би завантажити машину, — сказав він. — Вугілля і гас для примусу. Відвеземо це додому і повернемося за новою партією.

— А що Трігги? — спитала дружина.

— Мабуть, перебралися до друзів.

— Мені піти й допомогти тобі?

— Ні, там справжній бедлам, усюди корови й

вівці. Почекай, я піджену машину. Зможете туди сісти.

Він незграбно вивів автівку з двору на вулицю. Звідти його дружина й діти не побачать тіла Джима.

— Залишайтеся тут, — сказав він, — а візок покинь. Візок можна забрати пізніше. Я збираюся завантажити машину.

Вона весь час дивилася на нього. Він вирішив — жінка зрозуміла, бо інакше запропонувала б йому пошукати хліб і продукти.

Вони зробили три ходки між фермою та їхнім будинком, перш ніж Нат вирішив, що в них є все необхідне. Обдумуючи це, вразився, без якої сили-силенної речей неможливо було обійтися. Головне — дошки для вікон. Він усе обійшов, шукаючи деревину. Хотів замінити щитки на всіх вікнах котеджу. Свічки, гас, цвяхи, консерви у бляшанках — список був нескінченним. Ще він подоїв трьох корів. Решта мусила блукати, мукаючи. Бідна худоба.

Під час останнього рейду він підвів машину до автобусної зупинки, висів і підійшов до телефонної будки. Та дарма. Лінія не працювала. Піднявся на насип і оглянув місцевість довкола, але ознак життя не було. На полях нікого, лише птахи — ті стерегли й очікували. Деякі з них спали — він бачив занурені в пір'я дзьоби.

— Хтось подумав би, що вони їстимуть, — сказав він собі. — А не просто сидітимуть отак.

Тоді згадав. Вони напхалися їжею. Нажерлися за ніч. Тому сьогодні й не рухаються.

Із димарів у муніципальних будинках не виходило ні цівки диму. Подумав про дітей, які бігли ввечері через поля.

— Я мусив знати, — подумав, — мусив забрати їх із собою.

Глянув угору на небо. Воно було безбарвне і сіре. Головний елемент пейзажу, голі дерева, виглядали обшарпаними і вичорненими під східним вітром. Живі птахи, які чекали в полях, не зважали на холод.

— Ось добра нагода дістатися до них, — сказав Нат, — зараз вони нерухома мішень. Мали б зробити це по всій країні. Чому наші літаки не злітають і не розприскують отруйного газу? Що роблять наші хлопці? Мали б знати, мусили б побачити.

Він повернувся до машини і сів на місце водія.

— Швидше їдь повз другі ворота, — шепнула дружина. — Там лежить листоноша. Я б не хотіла, щоб Джилл побачила.

Він натиснув на газ. Маленький морріс застрибав і заторохкотів по дорозі. Діти радісно заверещали.

— Гоп-гоп, гоп-гоп! — кричав малий Джонні.

Коли вони дісталися котеджу, була за чверть перша. Зоставалася лише година.

— Я краще пообідаю потім, холодним, — сказав він. — Підігрій щось для себе й дітей, трохи супу. Мені ніколи їсти, мушу розвантажити це все.

Переніс усе всередину. Пізніше вони це розберуть. Треба всім дати роботу на довгі наступні години. Він насамперед мусить зайнятися вікнами й дверима.

Методично обійшов котедж, перевіряючи всі вікна, всі двері. Забрався на дах і забив дошками всі димарі, крім кухонного. Холод був такий сильний, що він ледь витримував, але це слід було зробити. Раз у раз дивився в небо, за літаками. Не було нічого. Працюючи, він лаяв нездалу владу.

— Все те саме, — бурмотів він, — знову нас покинули напризволяще. Балаган, від самого початку балаган. Ні плану, ні організації. Їм плювати на нас, отут. От що. У першу чергу населення з центру країни. Там, ані хиби, використовують газ, там усі літаки. Ми мусимо чекати і брати, що зосталося.

Зупинився, закінчивши з димарем спальні, й глянув на море. Там щось рухалося. Щось сіре й біле між гривачів.

— Старий добрий флот, — сказав, — ніколи нас не кине. Йдуть у протоку, повертають до бухти.

Напружуючи очі, що сльозилися від вітру,

вдивлявся в море. Але він помилився. Там не було кораблів. Це не флот. З моря здіймалися чайки. Зграї, зібрані в полях, нашорошивши пір'я, купами здіймались із землі та, крило при крилі, злітали вгору до неба.

Настав приплив.

Нат спустився вниз драбиною і ввійшов до кухні. Сім'я обідала. Було по другій. Він зачинив і забарикадував двері, запалив лампу.

— Нічка, — сказав малий Джонні.

Дружина ще раз увімкнула радіо, але воно мовчало.

— Я прокрутила по всій шкалі, — сказала вона, — всі закордонні, багато. Нічого не піймала.

— Мабуть, той самий клопіт, — сказав він, — може, у всій Європі таке.

Вона налила повну тарілку супу Тріггів, відрізала йому великий окраєць хліба Тріггів і полила скибку їхньою підливкою.

Вони мовчки їли. По підборіддю малого Джонні потекла підливка і капнула на стіл.

— Що за манери, Джонні, — сказала Джилл, — ти мусиш навчитися витирати рота.

Розпочалося стукання у вікна й двері. Шелест, штовханина, спихання одне одного з підвіконня. Перший глухий удар-падіння чайки-самогубці на сходах.

— Невже Америка нічого не зробить? —

сказала дружина. — Вони завжди були нашими союзниками, правда? Напевне, Америка щось робитиме?

Нат нічого не відповів. На вікнах були міцні дошки, на димарях теж. Котедж був заповнений харчами, паливом, усім необхідним на кілька наступних днів. Пообідавши, він розсортує речі й акуратно їх розкладе, щоб було зручно. Дружина зможе йому допомагати, діти теж. Вони мусять завжди мати роботу відтепер і до за чверть дев'ятої, коли почнеться відплив; потім він вкладе їх на матраци, припилить, щоб вони добре виспалися до третьої ранку, коли почнеться шум.

Він придумав нову схему укріплення вікон: натягти перед дошками колючий дрiт. Приніс великий моток його з ферми. Незручно, що доведеться працювати в темряві, у період тиші між дев'ятою і третьою. Шкода, що він не подумав про це раніше. Ну що ж, доки дружина й діти спатимуть, це для нього буде головним заняттям.

Менші птахи добивалися до вікон. Він розпізнавав легке постукування їхніх дзьобів та м'який шелест крил. Яструби вікнами не переймалися. Зосередили свої сили на дверях. Нат чув, як тріщало, розриваючись, дерево, і думав, скільки мільйонів років пам'яті збиралося у цих маленьких мізках, за колючими дзьобами й гострими очима, щоб аж тепер сформувався

інстинкт, який дає їм змогу нищити людство зі справністю й точністю машини.

— Викурю останню цигарку, — сказав він дружині. — От з мене дурень, це єдине, що забув привезти з ферми.

Потягся за цигаркою, переключив німе радіо. Кинув порожню пачку у вогонь та спостерігав, як вона горить.

Монте-Верита ⁵

Пізніше вони сказали мені, що не знайшли нічого. Жодного сліду, ні живих, ні мертвих. Безтямні від гніву і, я підозрюю, від страху, вони нарешті зуміли прорватися крізь заборонені стіни, яких боялися й уникали впродовж незліченних літ, — і там зустріли мовчання. Обмануті, розгублені, перелякані, ошалілі від вигляду цих порожніх келій, цього голого двору, мешканці долини вдалися до примітивних засобів, що багато століть слугували багатьом селянам: вогню та руйнування.

Я думаю, що така була їхня єдина відповідь на незбагненне. Потому, коли їхній гнів проминув, вони мусили збагнути — те руйнування було марне.

⁵ Monte Verità — дослівно «гора істини» (*итал.*).

Тлілі почорнілі стіни, що постали перед їхніми очима на зоряному й морозному світанку, все-таки їх обдурили.

Звісно ж, розіслали пошукові групи. Найдосвідченіші їхні альпіністи, не боячись голої скелі на вершині гори, обнишпорили весь хребет, із півночі на південь, зі сходу на захід, — усе даремно.

І це кінець історії. Нічого більше не відомо.

Двоє чоловіків із селища допомогли мені знести тіло Віктора в долину, і він був похований біля підніжжя Монте-Верити. Думаю, я заздрив йому, упокоєному там. Він зберіг свою мрію.

Що ж я? Давнє моє життя знову зголосило свої права на мене. Друга війна ще раз перемісила світ. Донині, наближаючись до сімдесятки, я зберіг небагато ілюзій, але часто думаю про Монте-Вериту й мізкую, яка могла бути розгадка.

Маю три теорії — можливо, всі неправильні.

Перша і найфантастичніша: Віктор усе-таки мав рацію, тримаючись своєї віри, що мешканці Монте-Верити досягли якогось дивного стану безсмертя і це дало їм спромогу, коли настала година потреби, подібно до пророків давнини зникнути в небесах. Давні греки вірили, що так могли чинити їхні боги; юдеї вірили, що на небо був забраний Ілля; християни — у вознесіння їхнього Засновника. Вздовж тривалої історії

релігійних забобонів та вірувань постійно перебігало переконання: деякі особи досягли такого рівня святості й потуги, що здолали смерть. Така віра є сильною на Сході та в Африці; це лише нашим змудрілим західним очам видається неможливим зникнення предметів, які можна відчуті на дотик, і людей з плоті та крові.

Релігійні вчителі не погоджуються між собою, намагаючись показати різницю між добром і злом: те, що для одних є чудом, для інших стає чорною магією. Добрих пророків каменували, чаклунів — теж. Богохульство певного століття стає святим словом наступного віку, сьогоднішня ересь — завтрашнім кредо.

Я не великий мислитель і ніколи ним не був. Але ще зі своїх давніх альпіністських днів я знаю: у горах ми найближчі до того Буття, що керує нашою долею. Великі проповіді давнини проголошували з гірських вершин: пророки завше підіймалися на пагорби. Святі, месії єдналися зі своїми батьками у хмарах. Буваючи в піднесеному настрої, я вірю, що чудотворна рука опустила ся тієї ночі до Монте-Верити і забрала їхні душі в безпечне місце.

Пам'ятайте: я ж бачив, як місяць уповні сяяв над горою. А ополудні я бачив сонце. Те, що я бачив, чув і відчував, було не від цього світу. Я пізнаю кам'яну стіну під місяцем; я чую спів за недоступними стінами; я бачу чашоподібну

ущелину між здвоєними піками гори; я чую сміх; я бачу голі, бронзові від засмаги руки, простягнуті до сонця.

Згадуючи це, я вірю у безсмертя.

Тоді — можливо, тому, що мої альпіністські дні скінчилися і магія гір втрачає свою владу над літньою пам'яттю, так само як над літнім тілом, — я згадую: очі, які я бачив того останнього дня на Монте-Вериті, були очима живої істоти, що дихала; руки, яких я торкався, були з плоті.

І навіть промовлені тоді слова були людськими. «Будь ласка, не переймайся нами. Ми знаємо, що слід зробити». А тоді ще останнє, трагічне: «Нехай Віктор збереже свою мрію».

Отоді з'являється моя друга теорія, і я бачу, як спадає ніч, бачу зорі та мужність тієї душі, що вибрала наймудріший вихід для себе та для інших — доки я повертався до Віктора, а мешканці долини лаштувалися йти на приступ, невеликий гурток вірних, останні шукачі Істини піднялися до тієї розколини між піками і зникли там.

Третя моя теорія приходить до мене, коли я перебуваю в стані цинічнішому і самотнішому, коли, добре пообідавши з друзями, які небагато для мене важать, я опиняюся вдома, у своїй нью-йоркській квартирі. Дивлячись із вікна на фантастичне світло й кольори моєї блискучої чарівниці-реальності, де нема ні спокою, ні

лагідності, я раптом прагну миру та розуміння.

Тоді я кажу собі, що, можливо, мешканці Монте-Верити давно вже збиралися відійти і, коли настала мить, вона застала їх готовими не до смерті чи безсмертя, а до світу чоловіків і жінок. Крадькома, таємно, незавважені, вони спустилися в долину і розділилися, змішавшись із людьми.

Дивлячись униз із моєї квартири на круговерть і шум мого світу, я задумуюсь, чи дехто з них не блукає зараз цими багатолюдними вулицями та підземкою-метро і чи коли б я зараз вийшов та пильно придивився до облич тих, що проходять повз мене, то пізнав би когось і здобув би свою розгадку.

Інколи, під час подорожі, зустрічаючись із якимсь чужоземцем, мені видавалося, наче є щось незвичайне у повороті його голови, у виразі очей, щось одночасно нездоланне й дивне. Я хотів заговорити, втягти цю людину в розмову, але — можливо, це лише моя фантазія — їх наче попереджає якийсь інстинкт. Секундна пауза, вагання — і вони відходять. Це може трапитися в поїзді, на тлумній вулиці, і лише впродовж короткої миті я усвідомлюю щось більше за звичайну красу та людську грацію, мені хочеться простягнути руку та швидко, тихо сказати: «Чи були ви серед тих, кого я бачив на Монте-Вериті?» Але часу завжди бракує. Вони щезають, відходять, а я знову

зостаюся сам зі своєю третьою, досі недоведеною теорією.

Що більше я старішаю — близько сімдесятки, вже казав, і пам'ять коротшає із подовшанням віку, — то тьмянішою та неймовірнішою історія Монте-Верити стає в моїй уяві, тому я дуже хочу записати її, перш ніж пам'ять підведе мене остаточно. Можливо, читач любитиме гори, як і я любив їх колись, та додасть своє розуміння оповіді, свою інтерпретацію.

Слівце попередження. У Європі багато гірських вершин, і безліч може зватися Монте-Веритами. Можна їх знайти у Швейцарії, у Франції, в Іспанії, Італії, Тіролі. Я волю не називати точного місця моєї Монте-Верити. Нині, після двох світових воєн, жодна гора не видається недоступною. На будь-яку можна піднятися. Ні, за належної обережності немає ніякої небезпеки.

Моя Монте-Верита ніколи не була недоступною через надмірну висоту, чи сніг, чи лід. Стежкою, що веде до вершини, будь-хто може йти певним спокійним кроком, навіть пізно восени. Не звичайна небезпека стримувала альпіністів, а трепет і благоговіння.

У мене майже немає сумнівів — сьогодні моя Монте-Верита, як інші гори, нанесена на карту. Мабуть, біля самої вершини розбили туристичний табір, у маленькому селищі на східному схилі

спорудили готель і туристи підіймаються до здвоєних піків фунікулером. Але мені хочеться думати, що не все було споганене, що опівночі, коли підіймається повний місяць, вершина гори досі залишається недоступною, незмінною, що взимку, коли сніг, лід, сильний вітер і сунучі хмари роблять сходження неможливим для людини, кам'яна вершина Монте-Верити, її піки-двійнята здійснюються до сонця, мовчки й зі співчуттям дивлячись униз, на засліплений світ.

Ми від хлоп'яцтва були разом — Віктор і я. Обидва вчилися у Мальборо і до Кембриджа пішли в один рік. У ті дні я був його найкращим другом, і якщо ми не надто часто бачилися, закінчивши універ, то це тому, що опинилися в різних світах: моя робота вимагала частих поїздок за кордон, а він енергійно керував своїм маєтком у Шропширі. Коли ми бачились, наша дружба воскресала і не було ніякого почуття відчуженості.

Моя робота поглинала мене майже повністю, його теж; але ми мали досить коштів і дозвілля для нашої улюбленої розваги — альпінізму. Сучасний фахівець, зі своїм обладнанням і науковою підготовкою, назвав би наші експедиції вкрай аматорськими — я кажу про ідилічні дні перед першою світовою війною (і, озираючись у минуле, я вважаю, що вони такими й були). Звичайно, не було нічого професіонального у двох молодиках, які,

чіпляючись руками і ногами, підіймалися на скелі Камберленду та Вельсу, а потім, здобувши певний досвід, спробували свої сили у небезпечніших гірських сходженнях на півдні Європи.

Із часом ми стали дещо обачніші, більше зважали на погоду і навчилися ставитися до гір із повагою — не як до ворога, що його слід подолати, а як до союзника, якого треба привернути на свій бік. Ми з Віктором піднімалися на гори не через прагнення безпеки і не тому, що хотіли додати гірську вершину до нашого списку здобутків, а через бажання. Ми любили те, що здобували.

Настрої гір мінливіші та швидкозмінніші, ніж у будь-якої жінки, і приносять радість, страх, а ще — глибокий спокій. Прагнення підійматися на вершини ніколи не пояснять. Колись, можливо, воно було прагненням дістатися зірок. Сьогодні кожен може придбати місце в літаку і вважати себе господарем неба. А все ж у нього не буде відчуття каменю під ногами, вітру на обличчі; він не знатиме тиші, що настає лише у верховині.

Найкращі години мого життя — коли я був молодим і в горах. Цю жадобу вилити всю свою енергію, всі думки, стати нічим, розмазаною плямкою на тлі гір, ми з Віктором називали гірською лихоманкою. Після таких пригод він оговтувався швидше, ніж я. Він оглядав усе довкола, методично й ретельно планував спуск, а я

тим часом був загубленим у подиві, замкненим у мрії, якої не міг збагнути. Витривалість випробувана, вершина здобута, але зоставалося щось непевне — чекало, щоб його здобули. У цьому досвіді, якого я так бажав, мені було відмовлено, і щось начебто підказувало — винуватий у цьому лише я. Але то були добрі дні. Найкращі, які я знав...

Якось улітку, невдовзі після того, як я повернувся до Лондона з ділової поїздки в Канаду, надійшов дуже піднесений лист од Віктора. Він заручився. Насправді він дуже скоро одружиться. Вона найчарівніша дівчина, яку він тільки бачив, і чи згоджуся я стати його весільним дружкою? Я відписав так, як заведено в таких випадках, — висловлюючи свою радість і бажаючи йому всього щастя світу. Хоча, будши сам запеклим кавалером, я вважав, що втратив ще одного друга, найкращого з усіх, який тепер загруз у домашньому житті.

Його наречена була валлійка і жила біля самого кордону з маєтком Віктора у Шропширі. «Чи ти повіриш, — писав Віктор у другому листі, — вона ніколи не підіймалася на Сновдон⁶. Доведеться взяти її освіту в свої руки». Я не міг уявити собі нічого неприємнішого за недосвідчену

⁶ Сновдон — найвища гора Вельсу.

дівчину, яку волочать у гори, хоч би які.

Третій лист попередив, що Віктор приїжджає до Лондона разом із нею, щоб залагодити всі передвесільні справи й клопоти. Я запросив їх обох на ланч. Не знаю, кого я очікував. Думаю, якусь низеньку, втім кремезненьку жіночку з гарними очима. Звичайно, не ту красуню, що вийшла мені назустріч, подала руку і промовила: «Я Анна».

У ті часи, перед Першою світовою війною, молоді жінки не робили макіяжу. Анна не мала помади на губах, її золоте волосся було закручене у «баранячі роги», опущені на вуха. Пам'ятаю, як я дивився на неї, на її неймовірну красу, а Віктор, дуже задоволений, розсміявся і промовив:

— Що я тобі казав?

Ми сіли їсти, усі трійко, почувуючись дуже легко і невимушено розмовляючи. Частиною її чарівності була деяка відстороненість, але оскільки вона знала, що я кращий друг Віктора, я відчув: мене прийняли та ще й вподобали.

Віктору пощастило, — подумав я, — а сумніви, що їх я відчував після звістки про шлюб, щезли, тільки-но я глянув на Анну. Посеред ланчу розмова, як звичайно у нас із Віктором, перейшла на гори й гірські сходження.

— Отож, ви збираєтесь заміж за чоловіка, чие хобі — альпінізм, — сказав я їй, — і ви ніколи не підіймалися на ваш Сновдон?

— Ні, — відповіла вона, — ні, ніколи.

Певне вагання в її голосі змусило мене здивуватися. Маленька насуплена хмарка з'явилась між її прекрасними очима.

— Чому ж? — спитав я. — Це злочин — бути валлійкою і не знати своєї найвищої гори.

Віктор перебив нас.

— Анна боїться, — сказав він. — Щоразу, коли я пропоную їй вилазку в гори, вона вигадує відмовку.

Анна швидко до нього обернулася.

— Ні, Вікторе, — відповіла вона, — це не так. Ти просто не розумієш. Я не сходження боюся.

— Чого ж тоді? — промовив він. Простяг руку і накрив її долоню на столі. Я бачив, як він їй відданий і якими щасливими, ймовірно, вони будуть. Вона глянула крізь мене, наче промацуючи очима, і раптом я інстинктивно вгадав, що вона збирається сказати.

— Гори дуже вимогливі, — сказала вона. — Ви мусите віддати їм усе. Тому таким, як я, краще триматися від них подалі.

Я зрозумів, що вона мала на увазі; принаймні тоді вирішив, що зрозумів; але, оскільки Віктор кохав її, а вона — його, мені видалося найкраще, щоб вони мали спільне хобі, тільки-но її початковий страх буде подолано.

— Але ж це чудово, — озвався я, — саме це є

правильний підхід до альпінізму. Звичайно, ви мусите віддати їм усе, але разом ви зможете це зробити. Віктор не дозволить вам перенапружуватися. Він значно обережніший за мене.

Анна усміхнулася, а потім вивільнила свою руку і забрала її зі столу.

— Ви обидва дуже вперті, — промовила вона, — і ніхто з вас не розуміє. Я народилася в горах. Я знаю, про що кажу.

А потім якийсь наш спільний із Віктором друг підійшов до столу, щоб бути представленим Анні, і більше ми вже про гори не розмовляли.

Шість тижнів потому вони побралися, і я ніколи не бачив нареченої, прекраснішої за Анну. Віктор був блідий від хвилювання; я ж думав, добре це пам'ятаю, яка велика відповідальність лежить на його плечах — він мусить зробити все життя цієї дівчини щасливим.

Я часто бачив її впродовж шести тижнів їхніх заручин і, хоча Віктор ніколи про це не здогадався, покохав її так само, як він. Не її природна привабливість, не її краса привернули мене до неї, а дивне поєднання того й того; своєрідне внутрішнє саяво. Лише одного я боявся в їхньому майбутньому: що Віктор трохи занадто галасливий, занадто легковажний і безжурний — він мав дуже відкрито, просту вдачу — і що вона через це може

сховатися в собі. Звичайно, була з них прегарна пара, коли вони від'їжджали з прийому, що його влаштувала старенька тітка Анни, — батьки її померли, — а я сентиментально заглядав у майбутнє, мріючи замешкати в них у Шропширі та стати хрещеним батьком їхнього первістка.

Одразу ж після весілля справи змусили мене виїхати, і аж у грудні я отримав од Віктора запрошення на Різдво. Я охоче погодився.

Тоді вони вже близько восьми місяців були подружжям. Віктор виглядав здоровим і дуже щасливим, Анна, натомість, видалася мені прекраснішою, ніж будь-коли досі. Від неї важко було відвести очі. Вони дуже радо прийняли мене, і я мав провести мирний тиждень у Вікторовому гарному старому домі, добре знайомому мені ще з попередніх відвідин. Одразу ж було видно, що їхній шлюб виявився вдалим. І хоча виглядало, що про спадкоємця ще не йшлося, вони мали багато часу для цього в майбутньому.

Ми прогулювалися маєтком, трохи полювали, ввечері читали, і були найзадоволенішою трійкою людей.

Я помітив, що Віктор пристосувався до спокійнішої вдачі Анни, хоча слово «спокійний», либонь, не надто точно відтворює її дар притишеності. Ця притишеність — бо іншого слова для цього немає — виходила з якоїсь її внутрішньої

глибини і сповнювала чаром весь будинок.

Скільки я його знаю, він завжди був приємним місцем із високими, безладно розкиданими кімнатами та вітражними вікнами-шпросами; але тепер мирна атмосфера в ньому немов посилилась і поглибилася — виглядало це так, неначе всі кімнати просякли дивною задумливою тишею, як на мене, дуже прикметною і заспокійливішою, ніж раніше.

Дивно, але, озираючись на цей різдвяний тиждень, я зовсім не можу згадати самого традиційного свята. Не пам'ятаю, що ми їли й пили, чи заходили до церкви, що, безумовно, мушили робити, адже Віктор був місцевий сквайр. Пам'ятаю лише цілком неймовірний спокій вечорами, коли віконниці зачиняли і ми сиділи перед каміном у великій залі. Моя нещодавня подорож стомила мене більше, ніж я це досі усвідомлював, отож, сидячи у домі Віктора й Анни, я не мав іншого бажання, окрім як розслабитися і віддатися цій благословенній цілющій тиші.

Інша зміна в домі, яку я не сповна осягав у перші дні, полягала в тому, що він став порожнішим, ніж досі. Численні дрібнички та колекції меблів, успадковані від предків Віктора, схоже, зникли. Великі кімнати спустіли, а у головній залі, де ми сиділи, не було нічого, крім довгого обіднього стола і крісел перед коминком.

Це видавалося дуже доречним, але дивно, що такі зміни зробила жінка. Зазвичай наречена купує нові завіси та килими, щоб внести жіночність у кавалерський дім. Я ризикнув натякнути про це Віктору.

— О, так, — сказав він, непевно оглядаючись, — ми позбулися безлічі речей. То була Аннина ідея. Знаєш, вона з природи не власниця, це їй байдуже. Ні, ми не влаштовували розпродажу чи чогось схожого. Просто все роздали.

Відведена мені гостьова кімната була тією ж, де я жив раніше, і там мало що змінилося. Я мав усі давні вигоди — пляшки з гарячою водою, ранковий чай і печиво, що подавалися в ліжку, скринька, повна цигарок, — усе точнісінько так, як належить у дбайливої господині.

Але якось, проходячи довгим коридором до сходового майданчика, я помітив, що зазвичай зачинені двері Анниної кімнати були відкритими. Я знав, що колись то була кімната Вікторової матері, обставлена масивними меблями та з чудовим старовинним ліжком під балдахіном на чотирьох стовпцях, — відповідно до стилю будинку. Звичайна цікавість змусила мене зазирнути туди, оглянувшись через плече, коли я проходив повз двері. Кімната була порожньою, без меблів. На вікнах не було фіранок, на підлозі — килима. Прості дерев'яні дошки, на них — стіл, стілець і

довгий тапчан, застелений не покривалом, а ковдрою. Вікна широко розчинені в прийдешні сутінки.

Я відвернувся і пішов униз сходами, зустрівшись із Віктором, який саме піднімався. Він мусив бачити, як я зазираю до кімнати, а мені не хотілося щось приховувати.

— Даруй, — сказав я, — але я випадково помітив, що кімната виглядає геть не так, як за твоєї матері.

— Так, — коротко відповів він, — Анна не терпить витребеньок. Ти готовий до обіду? Вона послала мене по тебе.

Ми пішли вниз, більше не розмовляючи. Хай там як, я не міг забути цієї голої порожньої спальні, порівнюючи її з вишуканою розкішшю моєї. Неприємно було відчувати: Анна мусить вважати мене кимсь таким, хто не може обійтися без виго`д і прикрас, як це — з незрозумілих причин — легко чинила вона.

Того ж вечора я придивлявся до неї, коли ми сиділи біля коминка. Віктора викликали із зали у якійсь справі, й ми з нею на кілька хвилин zostалися самі. Як завше, я відчував у її присутності спокій і мир, що зійшли на мене разом із тишею; я був оповитий ними повністю, і це так відрізнялося від усього, що я знав у своєму звичайному буденному житті; ця притишеність,

походячи від неї, була, проте, наче з іншого світу.

Я хотів це сказати їй, але не міг дібрати слів. Врешті вимовив:

— Ви щось зробили з цим домом. Не можу цього збагнути.

— Не можете? — відповіла вона. — Думаю, що можете. Врешті-решт, ми обоє шукаємо того ж самого.

Не знати чому, я злякався. Притишеність досі була з нами, але сильніша, майже всевладна.

— Я й не знав, — мовив я, — що я чогось шукаю.

Мої банальні слова були кинуті на вітер й одразу ж загубилися. Досі мої очі вдивлялися у вогонь, але тепер чомусь, наче під примусом, звернулися до неї.

— Хіба? — сказала вона.

Пам'ятаю, що мене охопило відчуття глибокої тривоги. Я вперше побачив себе як когось, хто живе намарне і вкрай тривіально, подорожує сюди-туди без усякої мети та береться за нікому не потрібні справи разом з іншими такими ж даремними людьми і що все це не має жодного іншого сенсу, окрім бути ситими, вдягненими і жити в комфорті аж до смерті.

Я подумав про власний будиночок у Вестмінстері, обраний після довгих роздумів та дбайливо обставлений. Побачив свої книги,

фотографії, колекцію порцеляни, а ще двох хороших слуг, які дбали про мене і завжди тримали дім чистісіньким, готовим до мого повернення. Досі й цей будиночок, і все, що в ньому було, дарували мені велику втіху. А тепер я не був певним, чи це мало бодай якесь значення.

— А що б ви запропонували? — я почув, як питаю Анну. — Я мушу продати все, що маю, і відмовитися від своєї роботи? Що тоді?

Згадуючи нашу коротку розмову, я розумів — жодне з того, що вона скаже, не виправдає мого раптового питання. Вона мала на увазі, що я чогось шукав, і замість просто відповісти їй так чи ні, я спитав, чи маю я відмовитися від усього, що в мене було. Але тоді я цього не усвідомив. Лише розумів: це мене глибоко зворушило, кілька хвилин тому я був спокійним, а тепер стурбований.

— Ваша відповідь може не збігатися з моєю, — сказала вона. — Хай там як, у своїй я досі не певна. Колись я її знатиму.

Звісно ж, подумав я про неї, вона вже має відповідь — з її красою, ясністю, розумінням. Чого вона ще може досягти, якщо тільки причина її відчуття нереалізованості не в тому, що досі вона не має дітей?

Віктор повернувся до кімнати, й мені здалося, що його присутність принесла в атмосферу надійність і тепло; було щось свійське та зручне в

його старому смокінгу з вечірніми штанами.

— Підморозило, — сказав він. — Я вийшов надвір глянути. Термометр показує нижче тридцяти⁷. Але ніч прекрасна. Місяць уповні. — Він присунув своє крісло до вогню і чуло всміхнувся Анні. — Майже так само холодно, як тої ночі, котру ми провели на Сновдоні. О Небо, як же це я забув? — зі сміхом звернувся він до мене. — Я ж не сказав тобі, що Анна врешті-решт зволила піти зі мною в гори?

— Ні, — здивовано сказав я. — Я думав, що вона проти цього.

Я глянув на Анну і помітив, що її очі стали дивно порожні, безвиразні. Інстинктивно відчув, що тема заведеної Віктором розмови не була тією, яку вибрала б вона.

— Вона темна конячка, — сказав він. — Знає про гори стільки ж, як ми з тобою. Насправді вона весь час мене випереджала і врешті я її загубив.

Він вів далі, напівжартома-напівсерйозно, переповідаючи кожну деталь того сходження, вкрай небезпечного, бо вони вибралися надто пізньої пори року.

Видавалося, що погода, яка зранку, коли вони

⁷ За Фаренгейтом, себто трохи нижче одного градуса морозу за Цельсієм.

почали підйом, була обнадійливою, посеред дня змінилася на бурю з громом і блискавками, а там і хурделицею, тож під час спуску їх застала темрява і вони змушені були ночувати просто неба.

— Ніколи не зрозумію, — промовив Віктор, — як це я її загубив. От щойно була при мені, а за мить — вже її нема. Зізнаюся, наступні три години були тяжкі для мене — цілковита темрява, майже шторм.

Доки він розповідав, Анна не зронила й слова. Так наче була геть деінде. Нерухомо сиділа у своєму кріслі. Мені було ніяково, тривожно. Я волів би, щоб Віктор припинив цю розмову.

— Хай там як, — сказав я, щоб підігнати його, — ви успішно спустилися і нічого поганого не сталося.

— Так, — з жалем промовив він, — близько п'ятої ранку я був мокрий до нитки і геть переляканий. Анна вийшла до мене з туману — у сухому одязі, здивована моїм гнівом. Сказала, що сховалася від дощу під кам'яною брилою. Чудо, що не скрутила в'язів! Я сказав їй, що коли ми наступного разу підемо в гори, вона може бути провідником.

— Можливо, — сказав я, глянувши на Анну, — наступного разу не буде. Одного досить.

— У жодному разі! — радісно відповів Віктор. — Знаєш, ми вже зібралися піти наступного

літа. Альпи, Доломіти чи Піренеї, ще не вирішено. Краще б і ти пішов з нами, ми мали б таку команду, як слід.

Я із жалем похитав головою.

— Я б охоче, якби міг, але це неможливо. У травні мушу бути в Нью-Йорку і не повернуся до вересня.

— Та ще багато часу попереду, — сказав Віктор, — до травня щось може змінитися. Ми ще про це поговоримо, що ближчий час.

Анна досі й слова не промовила, і я спитав себе, чому Віктора не дивує її мовчазність. Несподівано вона попрощалася й пішла нагору. Я не сумнівався, що ця розмова про альпінізм не була їй приємна. Мені захотілося налаяти Віктора.

— Слухай, — сказав я, — двічі подумай про ті гірські канікули. Я певен, що Анна проти.

— Проти? — здивувався Віктор. — Адже це повністю її ідея.

Я глянув на нього.

— Ти певен?

— Звісно ж певен. Кажу тобі, старий, вона не тямиться від гір. Вони для неї як фетиш. Думаю, це її валлійська кров. Я напівжартом розповів тобі про ту ніч на Сновдоні, але, між нами кажучи, я був вражений її відвагою і витривалістю. Зізнаюся, що через ту хуртовину і страх за неї я вранці був ледь живий; але вона вийшла з туману, наче дух з іншого

світу. Я ніколи не бачив її такою, як тоді. Спускалася з тієї клятої гори, ніби провела ніч на Олімпі, а я тупцював за нею, мов дитина. Вона дуже прикметна людина, розумієш?

— Так, — повільно мовив я, — згоден. Анна дуже прикметна.

Незабаром ми пішли спати. Знявши одяг і надягнувши піжаму, яку для мене залишили перед вогнем, щоб нагрілася, я помітив термос із гарячим молоком на нічному столику — на випадок безсоння. Ступаючи ногами у м'яких капцях по товстому килиму, я ще раз подумав про дивну голу кімнату, де Анна спала на вузькому тапчані.

Безглуздим жестом я відкинув убік важке атласне покривало, що лежало поверх моїх ковдр, і, перш ніж лягти, широко розчинив вікна.

Хоча я й потребував відпочинку, але заснути не міг. Вогонь вигорів і ледь жеврів, до кімнати проникло холодне повітря. Я чув, як мій старий зношений дорожній годинник відцокує години ночі. О четвертій я вже не міг цього витримувати і з вдячністю згадав про термос із молоком. Перед тим як випити, я вирішив: потуратиму собі ще трохи й зачиню вікно.

Виліз із ліжка і, тремтячи, пішов через кімнату, щоб зробити це. Віктор мав рацію. Білий іній покривав землю. Місяць був уповні. Якусь мить я постояв біля зачиненого вікна, і серед дерев

у тіні побачив постать, що підійшла і стала внизу, на травнику. Не ховаючись, як заброда, не крадькома, як злодій. Хай хто б це був, стояв він нерухомо, з обличчям, звернутим до Місяця.

Тоді я зрозумів, що це Анна. Вона була одягнена в халат, оперезана шнурком, її розпущене волосся падало на плечі. Безмовно стояла на замерзлому травнику, і я вражено помітив, що вона була босоніж. Я застиг і дивився, тримаючись рукою за завісу, і раптом відчув, що споглядаю щось інтимне й таємне, яке мене не стосується. Отож я зачинив вікно й повернувся до ліжка. Інстинкт підказував мені не говорити про те, що я бачив, ні Вікторові, ні самій Анні, і це сповнювало мене тривогою, майже страхом.

Наступного ранку світило сонце, ми вибралися погуляти маєтком із собаками, Анна та Віктор обоє були такі звичайні й веселі, аж я вирішив, що даремно так перейнявся попередньої ночі. Якщо Анні хочеться ходити босоніж у години світанку, то це її справа, і я поводився недобре, підглядаючи за нею. Решта мого візиту пройшла без інцидентів, ми всі троє були щасливі й задоволені, й мені дуже не хотілося покидати їх.

Через кілька місяців, перш ніж я від'їхав до Америки, ми ненадовго зустрілися. Я зайшов у

«Меп Гауз» на Сент-Джеймс⁸, щоб купити кілька книг для читання під час довгої подорожі через Атлантику, — в ті дні така подорож викликала певне вагання, трагедія «Титаніка» ще була свіжою в пам'яті, — та помітив Віктора й Анну, що пильно вдивлялися в карти, розкладені де тільки можна.

Ми не могли зустрітися по-справжньому. Решту дня мені було ніколи, їм теж, отож ми лише привіталися й попрощалися.

— Ти застав нас, — сказав Віктор, — за плануванням літніх канікул. Маршрут намічений. Передумай і приєднайся до нас.

— Неможливо, — відповів я. — Коли все буде добре, буду вдома у вересні. Зголошуся до вас, як тільки повернуся. Ну й що ж ви напланували?

— Це Анна вибирала, — сказав Віктор. — Думала тижнями і натрапила на місце, яке виглядає цілком недоступним. У всякому разі, ми з тобою там ніколи не лазили.

Він тицьнув у великомасштабну карту перед ним. Я побачив, що його палець вказав на точку, яку Анна вже відмітила крихітним хрестиком.

— Монте-Верита, — прочитав я.

Я підняв голову і зустрівся поглядом з очима Анни.

⁸ Map House — магазин географічних книг у Лондоні.

— Наскільки я розумію, геть незнайома територія. Впевніться і порадьтеся, перш ніж іти. Знайдіть місцевих провідників і все таке. Що змусило вас вибрати саме це гірське пасмо?

Анна усміхнулася, і я почувся дріб'язковим, незначним порівняно з нею.

— Гора Істини, — сказала вона. — Ходімо з нами!

Я похитав головою і пішов своєю дорогою.

Впродовж кількох місяців я думав про них обох і ще — заздри їм. Вони підіймалися, а я був затиснутий — не горами, які любив, а важкими справами. Не раз мені хотілося набратися сміливості та відсунути свою роботу, покинути цивілізований світ із його сумнівними принадами й піти шукати істини разом із двома моїми друзями. Але мене стримували умовності, відчуття, що я робив успішну кар'єру і нерозумно було б її обривати. Моє життя усталилося. Пізно було щось міняти.

У вересні я повернувся до Англії й здивувався, що в купі листів, яка мене чекала, не було нічого від Віктора. Він обіцяв написати й розповісти мені про все, що вони бачили й робили. У них не було телефону, тож не можна було з ними зв'язатися, а я занотував собі написати Вікторові, тільки-но розберу свою ділову пошту.

Через кілька днів, вийшовши зі свого клубу, я

зіткнувся з одним чоловіком, нашим спільним другом, який на мить мене затримав, щоб розпитати про мою подорож, а потім, коли я вже спускався сходами, кинув через плече:

— Кажу, яка трагедія з бідним Віктором. Ти з ним побачишся?

— Про що ти? Яка трагедія? — спитав я. — Невже нещасний випадок?

— Він дуже хворий і зараз у санаторії, в Лондоні. Нервовий зрив. Ти знаєш, що його покинула дружина?

— Мій Боже, ні! — скрикнув я.

— О так. Ось причина всіх бід. Це його геть зламало. Ти ж знаєш, він був дуже їй відданий.

Я був приголомшений. Стояв і дивився на приятеля, моє обличчя застигло.

— Ти маєш на увазі, — сказав я, — що вона пішла з кимсь іншим?

— Не знаю. Думаю, так. З Віктора нічого не можна витиснути. Хай там як, він там уже кілька тижнів, із цим зривом.

Я попросив адресу санаторію й одразу ж, не зволікаючи, стрибнув у таксі й поїхав туди.

Коли я спитав, спершу мені сказали, що Віктор нікого не хоче бачити, але я витяг свою візитку і нашкрябав рядок на звороті. Напевне ж він не відмовиться побачитись зі мною? Медсестра повернулася й повела мене вгору, до кімнати на

другому поверсі.

Коли вона відчинила двері, я жахнувся, побачивши змарніле обличчя, що дивилося на мене з-над крісла поряд із газовим обігрівачем; так він схуд, так змінився.

— Любий хлопче, старий, — сказав я, йдучи до нього. — Я лише п'ять хвилин тому почув, що ти тут.

Медсестра зачинила двері й залишила нас удвох.

На мій жах, очі Віктора наповнилися слізьми.

— Все гаразд, — сказав я. — Не зважай на мене. Ти ж знаєш, що я все розумію.

Здавалося, він не міг говорити. Просто сидів, згорбившись, у халаті, а по його щоках текли сльози. Ніколи ще я не почувався таким безпорадним. Він вказав на стілець, і я присунув його ближче. Чекав. Якби він не захотів розповісти мені, що трапилося, я б на нього не тиснув. Хотів лише заспокоїти його, хотів якось допомогти.

Врешті він заговорив, і я насилу пізнав його голос.

— Анна пішла, — сказав він. — Ти знаєш? Вона пішла.

Я кивнув. Поклав руку йому на коліно, наче він знову був маленьким хлопчиком, а не чоловіком за тридцять, мого віку.

— Знаю, — лагідно сказав я, — але все ще

буде гаразд. Вона повернеться. Ти її напевне повернеш.

Він похитав головою. Ніколи ще я не бачив такого відчаю і такої цілковитої певності.

— О ні, — відповів він, — вона не повернеться. Я дуже добре її знаю. Вона знайшла те, чого шукала.

Жаль було дивитися, як він повністю поглинутий тим, що трапилося. Віктор, зазвичай такий сильний, такий урівноважений.

— Хто він? — спитав я. — Де вона зустрілася з тим іншим?

Віктор спантеличено глянув на мене.

— Про що ти? — сказав він. — Нікого вона не зустріла. Це геть інше. Якби так, це було б легко.

Він замовк, розводячи руки в безнадійному жесті. І раптом зламався знову, але цього разу не через слабкість, а щось страшніше — через лють, безсилий даремний гнів людини, яка бореться з чимось сильнішим від себе.

— Її забрала гора, — сказав він, — ця Богом проклята гора, Монте-Верита. Там якась секта, закритий орден, вони там замкнулися на все життя, на тій горі. Мені й уві сні не снилося, що таке можливо. Я не знав. І вона там. На цій проклятій горі. На Монте-Вериті.

Я просидів у нього в санаторії весь день і, слово за словом, він виклав мені всю історію.

Віктор сказав, що сама подорож була приємна і без ускладнень. Врешті вони дісталися запланованого місця, звідки мали дослідити околиці Монте-Верити, — і тут зіткнулися з труднощами. Край був Вікторові незнайомий, люди видавалися похмурими й недружніми, як він розповідав, зовсім не як ті, що колись так привітно нас зустрічали. Розмовляли незрозумілою говіркою-патуа і скидалися на тупуватих.

— Принаймні мене це вразило, — казав він. — Вони були дуже грубі й примітивні, наче вийшли з минулого століття. Ти ж знаєш, коли ми піднімалися разом, люди не могли настаратися, щоб допомогти нам, і ми завжди легко знаходили провідників. Ну, а тут вийшло інакше. Коли ми з Анною спробували дізнатися, як краще підійти до Монте-Верити, вони нічого нам не відповіли. Лише по-дурному дивилися і знизували плечима. Якийсь чолов'яга сказав нам, що провідників у них немає, а гора дика й недосліджена.

Віктор замовк і з тим самим відчаєм глянув на мене.

— Бачиш, — продовжив він, — отут я й зробив помилку. Я мав би зрозуміти, що наша експедиція провалилася, — у всякому разі саме сюди, — та запропонувати Анні повернутися назад і знайти щось інше, ближче до цивілізації, з послужливішими людьми і знайомішим краєм. Але

ж знаєш, як це буває. У горах тебе охоплює така завзятість, що всяка перепона лише підстьобує.

— Та й сама Монте-Верита. — Він затнувся, дивлячись перед себе. Наче знову подумки оглядав її. — Ти ж знаєш, я ніколи не вмів робити ліричних описів. У наших прекрасних сходженнях я завше був практик, а ти — поет. Істинна краса, ніколи я не бачив нічого схожого на Монте-Вериту. Ми з тобою вилазили на куди вищі вершини — і куди небезпечніші. Але ця була якоюсь... найвеличнішою.

Помовчавши кілька хвилин, він вів далі.

— Я спитав Анну: «Що робимо?» І вона, не вагаючись, відповіла: «Мусимо йти далі». Я не сперечався, бо чудово знав, що вона цього хоче. Місцевість причарувала нас обох.

Вони покинули долину й почали підйом.

— День був чудовим, — казав Віктор, — вітерець ледь повівав, у небі ні хмаринки. Сонце припікало, ти ж знаєш, як це буває, але повітря було чистим і холодним. Я підсміювався з Анни, згадуючи наше сходження на Сновдон, і змусив її пообіцяти, що цього разу вона мене не покине. Вона мала на собі відкриту сорочку і коротку спідницю-кілт, волосся розпущене. Виглядала... просто прекрасно.

Доки він говорив — повільно, незворушно, — я було вирішив, що трапився звичайний нещасний

випадок, що його вражений трагедією мозок опирався усвідомленню Анниної смерті.

Це мало бути так: Анна впала, а він бачив її падіння і не мав змоги допомогти їй. Тоді повернувся, з розбитим розумом і духом, запевняючи себе, що вона досі живе на Монте-Вериті.

— Ми дісталися села за годину до заходу сонця. Сходження зайняло весь день. За моєю оцінкою, до самої вершини зосталося години три. Село складалося з кількох дюжин будиночків чи хатин, щільно притиснутих одна до одної. І, коли ми підійшли до крайньої хати, трапилася чудна річ.

Він зупинився і знову втупився перед себе.

— Анна трохи випередила мене, вона швидко рухалася, роблячи довгі кроки, знаєш, як це вона зазвичай. Я побачив двох чи трьох чоловіків, кількох дітей, кіз, що вийшли на дорогу з пасовищ праворуч від нас. Анна підняла руку, вітаючись, а чоловіки, лишень це побачили, наче жахнулися, похапали дітей і побігли до найближчої групи хатин, немов за ними дідьки з пекла гналися. Я чув, як вони засували двері та зачиняли вікна. Це було дуже дивно. Кози, такі ж перелякані, кинулися врозтіч стежкою, що вела вниз.

Віктор сказав, що промовив Анні кілька жартівливих слів про чарівний прийом, але вона, здається, засмутилася, бо не розуміла, чим їх

налякала. Віктор підійшов до крайньої хатини і постукав у двері.

Ніхто не відгукнувся, але він чув шепіт і плач дитини всередині. Тоді втратив терпець і почав кричати. Це подіяло, невдовзі одна з віконниць привідчинилася і в щілині з'явилося чоловіче обличчя, чоловік дивився на нього. Для заохочення Віктор кивнув і усміхнувся. Чоловік повільно відчинив віконницю повністю, і Віктор заговорив із ним. Спершу чоловік похитав головою, та потім, здавалося, передумав, пішов і відчинив двері. Він стояв при вході, нервово оглядаючись довкола, і, не звертаючи уваги на Віктора, придивлявся до Анни. Сердито хитав головою і, щось швидко й невиразно кажучи, вказав на вершину Монте-Верити. Тоді з маленької затіненої кімнати, спираючись на дві палиці, вийшов старий чоловік, відігнав переляканих дітей і пройшов повз них до дверей. Він принаймні розмовляв не суцільною говіркою.

— Хто ця жінка? — спитав він. — Чого вона від нас хоче?

Віктор пояснив, що Анна його дружина, що вони прийшли з долини, щоб піднятися на гору, що вони туристи на канікулах і що раді б знайти притулок на ніч. Він казав, що старий дивився повз нього на Анну.

— Вона ваша дружина? — спитав він. — Вона не з Монте-Верити?

— Вона моя дружина, — повторив Віктор. — Ми з Англії. Ми тут на канікулах. Раніше ми тут ніколи не були.

Старий повернувся до молодшого, і вони кілька хвилин тихо перемовлялися. Тоді молодший чоловік повернувся до хатини і продовжив розмову всередині. З'явилася жінка, ще більше налякана, ніж той молодик. Віктор сказав, що вона просто тремтіла, зиркнувши з дверей на Анну. Це Анна так їх перелякала.

— Вона моя дружина, — знову сказав Віктор, — ми з долини.

Врешті старий зробив знак злагоди і порозуміння.

— Я вам вірю, — сказав він. — Можете зайти всередину. Якщо ви з долини, то все гаразд. Ми мусимо бути обережні.

Віктор махнув до Анни, вона повільно зійшла зі стежки і стала поруч із ним на порозі хатини. Навіть тепер жінка дивилася на неї з острахом, а тоді позадкувала разом із дітьми.

Старий жестом запросив гостей всередину. Вітальня була вбога, але чиста, і там був розведений вогонь.

— Ми маємо їжу, — сказав Віктор, знявши наплічника, — і матраци теж. Ми не хочемо вас клопотати. Але якби ми могли тут поїсти і переспати на долівці, то було б дуже добре.

Старий кивнув.

— Гаразд, я вам вірю.

А потім вийшов разом зі всією родиною.

Як сказав Віктор, вони обоє були спантеличені через прийом і не могли збагнути, чому те, що вони подружжя і прийшли з долини, дозволило їх впустити попри початковий дивний переляк.

Вони поїли, розпакували багаж, а потім знову з'явився старий, принісши їм молока та сиру. Жінка зосталася в себе, а молодик через цікавість прийшов разом зі старим.

Віктор подякував старому за гостинність і сказав, що тепер вони спатимуть, а завтра, щойно зійде сонце, вирушать на вершину гори.

— Дорога легка? — спитав він.

— Не тяжка, — відповів той. — Я б послав із вами провідника, але ніхто не хоче йти.

Він поводився невпевнено і, як сказав Віктор, знову поглядав на Анну.

— Вашій дружині добре буде тут, у домі. Ми подбаємо про неї.

— Дружина підійматиметься зі мною, — відповів Віктор. — Вона не захоче лишатися.

На обличчі старого з'явився вираз тривоги.

— Вашій дружині краще не йти на Монте-Вериту. Це для неї небезпечно.

— Чому для мене небезпечно підійматися на

Монте-Вериту? — спитала Анна.

Старий дивився на неї з дедалі сильнішою тривоною.

— Для дівчат... для жінок це небезпечно.

— Але чому? — спитала Анна. — Ви ж казали моєму чоловікові, що дорога легка.

— Це не дорога небезпечна, — відповів той. — Мій син може показати вам стежку. Це через... — і Віктор сказав, що він ужив слово, якого ні він, ні Анна не зрозуміли, але воно звучало наче «sacerdotessa» чи «sacerdozio».

— Чи то священиці, чи то святиня, — сказав Віктор. — Нонсенс якийсь. Цікаво, що він, з ласки Божої, має на увазі?

Старий заклопотався і зникнув, переводячи погляд з одного свого гостя на іншого.

— Для вас безпечно піднятися на Монте-Вериту і спуститися вниз, — повторив він Вікторові, — але не для вашої дружини. Вони мають велику силу, ці sacerdotesse. Ми тут у селі живемо у вічному страху за наших молодих дівчат, за наших жінок.

Віктор казав, що все це звучало як африканські мандрівничі байки, де плем'я дикунів вибігає з джунглів і забирає усіх жінок до неволі.

— Не знаю, про що він, — сказав Віктор Анні, — але, здається, в них є якісь забобони, що,

можливо, відгукнуться у твоїй валлійській крові⁹.

Далі він розповів мені, що засміявся, звівши все до жарту, а потім вони, страшенно сонні, розклали свої матраци перед вогнем. Побажавши старому на добраніч, вони з Анною полягали спати.

Він міцно спав, тим глибоким сном, що приходить після гірської мандрівки, і прокинувся раптово, саме перед світанком, від кукурікання півня надворі. Повернувся на бік, щоб глянути, чи Анна збудилася. Матрац був складений удвоє і порожній. Анна пішла...

Віктор сказав, що в будинку не було жодного руху, а єдиним звуком було п'яння півнів. Він встав, узуся, накинув пальто, підійшов до дверей і вийшов надвір.

Було холодно і тихо, як буває перед світанком. На небі блідо світилося кілька зірок. Розміщену на кілька тисяч футів нижче долину закривали хмари. Лише тут, біля вершини гори, було ясно.

Спершу Віктор не тривожився. Досі він уже знав, що Анна може дати собі раду і ходить по горах так само впевнено, як і він, — а то й краще. Вона не ризикуватиме по-дурному і, хай там як,

⁹ Вважається, що Вельс-Валлія, окрім того, що батьківщина багатющого фольклору, зокрема артурівської легенди, — це країна чародіїв.

старий сказав їм, що сходження не становить небезпеки. Натомість Віктор образився, що вона не зачекала на нього, порушивши цим свою обіцянку — вони мали піднятися разом. І він гадки не мав, як сильно вона його випередила. Єдине, що він міг вчинити, — доганяти її так швидко, як тільки міг.

Він повернувся до кімнати, щоб забрати їхній харчовий запас на день, — Анна про це не подумала. Свій багаж вони могли забрати, спустившись, і, схоже, їм доведеться попросити притулку ще на одну ніч.

Його збори мусили розбудити господаря, бо старий раптом з'явився з дальшої кімнати. Його погляд упав на порожній Аннин матрац, і він майже звинувачувально пошукав очима Віктора.

— Моя дружина пішла вперед, — сказав Віктор. — Я піду слідом за нею.

Старий виглядав дуже серйозним. Підійшов до відчинених дверей і стояв, дивлячись на гору за селом.

— Недобре було відпускати її, — сказав він, — ви не мали їй цього дозволити.

Віктор казав, що старий виглядав дуже занепокоєним і хитав головою, щось бурмочучи собі під ніс.

— Та все гаразд, — сказав Віктор. — Я швидко її піймаю і ми, напевне, повернемося одразу ж після полудня.